

Bruliganta intelekto

Genriĥ Altov

Опаляющий разум

Генрих Альтов

Lingtrain Books

Bruliganta intelekto

Опаляющий разум

Ĉu grandas kaj fortas tiu, kiu grandas kaj fortas,

Разве велик и силен тот, кто силен и велик,

Se li malfortulojn ne povas levi ĝis siaj pintoj?

Если он слабых не может поднять до вершин своих?

Rabindranat Tagor

Рабиндранат Тагор

Mi venis al ĉi tiu apudmara urbeto, ricevinte telegramon de Prokŝin. Estis fino de oktobro. De la maro blovis malvarma, draste odoranta je algoj vento.

Я приехал в этот приморский городок, получив телеграмму Прокшина. Был конец октября. С моря дул холодный, остро пахнувший водорослями ветер.

— La kuracisto loĝas en «Skualo», — diris al mi la prezidanto de la urba soveto. — Ja ni iĝis urbo nur ĵus. Fakte ni estas laborista vilaĝo. Kaj «Skualo» estas malnova vaporŝipo de loka itinero. Jen ja, el la fenestro videblas... Ne, ne, tio estas fiŝistaj skunoj.

— Доктор живет на «Шквале», — сказал мне председатель горсовета. — Ведь мы стали городом без году неделя. Рабочий поселок — вот что мы такое. А «Шквал» — это старый пароход местной линии. Да вот из окна видно... Нет, нет, это рыбацьи шхуны.

Iom pli fore, ĉe la kabo, estas vaporŝipo kun alta tubo. Baldaŭ ĝin oni distrancos por metalrubaĵo, ĝi jam finis sian servon. — La prezidanto neatendite ekridis. — Al ni foje venis aktoroj, do Andreo Iljiĉ ne permesis al ili iri tien. Minacis, ke li levos piratan standardon kaj eliros en la maron... — Kaj kial tion ne atentis la soveta potenco? — demandis mi.

Чуть дальше, у мыска, пароход с высокой трубой. Скоро порежут на металл, он свое отслужил. — Председатель неожиданно рассмеялся. — К нам как-то артисты пожаловали, так Андрей Ильич их туда не пустил. Пригрозил, что поднимет пиратский флаг и выйдет в море... — А куда смотрит Советская власть? — спросил я.

— La soveta potenco priatentas, ke en la vilaĝo ankoraŭ mankas malsanulejo, — respondis la prezidanto. — Nu, kaj Prokŝin estas bonega kuracisto. Mi al li ne nur malnovan vaporŝipon — ion ajn fordonus.

— Советская власть учитывает, что в поселке еще нет больницы, — ответил председатель. — Ну, а Прокшин классный доктор. Я бы ему не только старый пароход — что угодно отдал бы.

Sur la bordo, submetinte al nehela suno la konveksajn nigrajn fundojn, kuŝis fok-similaj boatoj. La vento rulis sur bordajn ŝtonetojn oftajn, kolerajn ondojn. Ili etendiĝis al la boatoj kaj retiriĝis, lasante sur la ŝtonoj densan siblantan ŝaŭmon.

На берегу, подставив неяркому солнцу выпуклые черные днища, лежали похожие на тюленей лодки. Ветер накатывал на гальку частые, злые волны. Они тянулись к лодкам и отступали, оставляя на камнях плотную шипящую пену.

«Skualo» staris ĉe kaduka ligna piero. Prokŝin-on mi trovis en salona kajuto. Li maldistre tajpis ion.

«Шквал» стоял у ветхого деревянного пирса. Прокшина я нашел в кают-компании. Он сосредоточенно выстукивал что-то на пишущей машинке.

— Nu jen, ĝustatempe, — ekĝojis li.

— Mia ferio jam finiĝas, ni komencos jam hodiaŭ...
Ĉu vi volas testi je vi mem?

— Ну вот, как раз вовремя, — обрадовался он. —

Мой отпуск на исходе, мы приступим сегодня же...
Хотите испытать на себе?

Komence tio ĉi estis kutima ĵurnalista ideo. Ĝi aperis antaŭ jaro kaj duono, en Kalugo, kien mi venis laŭ redakcia tasko. Okazis jubilea mitingo apud la monumento de Ciolkovskij, pioniro de raketaj flugoj, mi registris tion, kion diris parolantoj. La ideo — en sia origina aspekto — estas registrita samloke, en la notlibreto, inter du paroladoj: «Monumento — broŝuroj — moderna Ciolkovskij». Tio signifas: kio okazus, se siatempe Ciolkovskij havus centonon da monrimedoj, elspezitaj por tiu ĉi monumento kaj tiu ĉi mitingo?

Вначале это была обычная журналистская идея. Она возникла полтора года назад, в Калуге, куда я приехал по заданию редакции. Был юбилейный митинг у памятника Циолковскому, я записывал то, что говорили выступавшие. Идея — в своем первозданном виде — записана тут же, в блокноте, между двумя речами: «Памятник — брошюры — современный Циолковский». Это значит: а что, если бы в свое время Циолковский имел сотую долю средств, потраченных на этот памятник и на этот митинг?

Mi rememoris broŝurojn, kiujn eldonadis Ciolkovskij. Ili nun estas bibliografiaj raraĵoj: nemultaj vidis tiujn maldikajn, presitajn sur griza papero libretojn kun indiko «Eldono kaj propraĵo de la aŭtoro». Ciolkovskij eldonis ilin en mizeraj kvantoj — kontraŭ propra mono. Kaj jen mi pensis: ja ankaŭ nun ie laboras homoj, tratabantaj same novajn (kaj tial ankoraŭ ne agnoskitajn) vojojn en la scienco! Venos tempo, kaj oni rekompencos tiujn homojn. Sed kiom pli gravas por ili ricevi hodiaŭ almenaŭeron de la estonta agnosko... Mi komencis serĉadon. Iam mi pli detale rakontos pri tio: inter grandega amaso da revuloj estis ne tre facile trovi homojn, kies nomojn skribos sur siaj standardoj la scienco de la XXI jarcento. Nur post duonjaro, kaj tute hazarde, mi renkontis homon, ellaborantan ion principe novan.

Я вспомнил брошюры, которые издавал Циолковский. Сейчас они библиографическая редкость; мало кто видел эти тоненькие, напечатанные на серой бумаге книжки с пометкой «Издание и собственность автора». Циолковский выпускал их крохотными тиражами — за свой счет. И вот я подумал: а ведь и сейчас где-то работают люди, прокладывающие столь же новые (и потому еще не признанные) пути в науке! Придет время, этим людям воздадут должное. Но насколько важнее для них получить сегодня хотя бы крупицу будущего признания... Я начал поиски. Когда-нибудь я подробнее расскажу об этом: среди великого множества прожектеров не так просто было отыскать людей, чьи идеи напишет на своих знаменах наука XXI века. Только через полгода, да и то совершенно случайно, я встретил человека, разрабатывающего нечто принципиально новое.

Nun en mia listo estas naŭ nomoj. «La brila naŭopo».

Теперь в моем списке девять фамилий.
«Великолепная девятка».

Mi opiniis, ke necesos batali: iun defendi, ion elpeti.

Я считал, что придется вступать в бой: кого-то защищать, что-то пробивать.

Nenio simila. Ok homoj, kvazaŭ interkonsentinte, ripetadis: «Tro frue, ankoraŭ ne necesas...» Kaj nur la naŭa, Prokŝin, decideme diris: «Do, ni ekbatalu. Post la eksperimento».

Ничего подобного. Восемь человек, словно сговорившись, твердили: «Рановато, пока не надо...» И только девятый, Прокшин, решительно сказал: «Что ж, ринемся в бой. После опыта».

Prokŝin estas ŝipa kuracisto.

Dum la unua renkonto mi pensis, ke kiel epigrafon (se necesos verki pri Prokŝin) eblas preni tiujn liniojn el «Spegulo de maroj» de Josef Conrad: «Mi rapidas aldoni, ke li havis ankaŭ alian trajton, necesan por vera maristo — absolutan memfidon. Bedaŭrindas nur, ke tiun trajton li havis en danĝera grado». Tielas la unua impresio: ne tute malĝusta, sed supraĵa. Jes, Prokŝin tre fidus mem. Li ŝatas diri: «Kiel estas konate, mi ne eraras». Tamen la tuta afero estas en tio, de kio venas la memfido.

Прокшин — судовой врач. При первой встрече я подумал, что эпиграфом (если придется писать о Прокшине) можно будет взять такие строки из «Зеркала морей» Джозефа Конрада: «Спешу прибавить, что он обладал еще и другим качеством, необходимым настоящему моряку, — абсолютной уверенностью в себе. Беда только в том, что этим качеством он был наделен в угрожающей степени». Таково первое впечатление: не то чтобы неверное, но поверхностное. Да, Прокшин крепко уверен в себе. Он любит говорить: «Как известно, я не ошибаюсь». Все дело, однако, в том, откуда берется уверенность.

— Simpla genia ideo, — diris Prokŝin, kiam mi petis klarigi, pri kio li laboras. — Ni prenu stultulon. Naturen stultulon. Mi esperas, vi havis okazon renkonti tian stultulon?.. Tre bone. Do, ni prenu simplan stultulon kaj supozu, ke li egalas nulon sur skalo de intelekta evoluigiteco. Al cent gradoj sur la sama skalo respondu intelekta nivelo de Einstein.

— Обыкновенная гениальная идея, — сказал Прокшин, когда я попросил объяснить, над чем он работает. — Возьмем дурака. Натурального дурака. Надеюсь, вам приходилось встречать такого дурака?.. Очень хорошо. Итак, возьмем рядового дурака и будем считать, что он равен нулю на шкале умственного развития. Ста градусам на той же шкале пусть соответствует умственный уровень Эйнштейна.

La skalo, certe, estas relativa. Eblas iri sub nulon kaj super cent gradoj. Do, mi volas demandi: kia estas laŭ tiu skalo «intelekta temperaturo» de la homaro? Ĉu vi komprenas — de la tuta homaro. Averaĝe. Nu?

Шкала, конечно, относительная. Можно опускаться ниже нуля и подниматься выше ста градусов. Итак, я хочу спросить: какова по этой шкале «умственная температура» человечества? Вы понимаете — всего человечества. В среднем. Ну?

La demando estis ne facila, mi silentis.

Вопрос был не из легких, я промолчал.

— Ni estu optimistoj, — daŭrigis Prokŝin. — Tamen eĉ kun plej potenca optimismo malfacilas doni nombron 80 aŭ 60. Jen vi, ekzemple, kiom da gradoj estas en vi?

— Будем оптимистами, — продолжал Прокшин. — Однако и при самом могучем оптимизме трудно назвать цифру 80 или 60. Вот вы, например, сколько в вас градусов?

Mi respondis, ke tridek ses kun duono. Laŭ Celsio.

Я ответил, что тридцать шесть с половиной. По Цельсию.

Prokŝin aprobe subridis:

Прокшин одобрительно усмехнулся:

— Elturniĝis. Sed ĝenerale vi proksimas al la vero. Laŭ la plej optimisma takso la averaĝa temperaturo de la homaro ne superas tridek ses kaj duonon. Laŭ mia skalo.

— Выкрутились. А в общем-то, вы близки к истине. По самой оптимистической оценке средняя температура человечества не выше тридцати шести с половиной. По моей шкале.

Tiam mi diris, ke por tio ekzistas multaj seriozaj kaŭzoj — historiaj kaj socialaj. Laŭ informoj de Unesko, miliardo kaj duono da homoj malsatas. Ĉu oni rajtas kulpigi ilin pri tio, ke ili intelektually malprogresas?

— Mi ne kulpigas, — malpacience kontraŭdiris Prokŝin. — Mi simple konstatas la faktojn.

Unue, «averaĝa intelekta temperaturo» estas ne alta. Due, ĝi leviĝas malrapide. Tro malrapide.

— Tiaj paroloj estas tute senutilaj, se mankas klara terminologio. Kio estas intelekto? Kion signifas — iĝi pli intelekta?

— Jen tio estas labora aliro! — ekĝojis Prokŝin.

La konversacio okazis en la Talina haveno. Prokŝin hastis, ofte rigardis horloĝon. Sed mi jam komprenis, ke la ĝeneralaj rezonoj pri «intelekta temperaturo» estas ligitaj kun io konkreta.

Magnetofonon mi ŝaltis ne tuj. Foje tio povas ĉion fuŝi: la homo komencas paroli per «kartona» voĉo, konfuziĝas, blekas kaj mekas.

La magneta rubando.

«— Ni konvenciu tiel. La intelekto dependas de multaj faktoroj. Sed ekzistas io nepra, ĉefa. Tio estas scioj. Amplekso de scioj. Vi tuj kontraŭdiros, ke povas esti scianta stultulo. Povas. Okazas ankaŭ malo: homo estas malklera, sed saĝa. Do, tio estas escepto de la regulo. Sed ni parolas pri la tuta homaro. Ĉi tie eblas nur statistika aliro: necesas pensi per reguloj, sed ne per esceptoj.

Do, la scioj. Imagu, ke ĉiujn sciojn de la mondo eblas praktike momente enkapigi al ĉiuj homoj. Ĉiujn sciojn de la mondo... Jam preta titolo, ĉu?

Тут я сказал, что на то имеется множество серьезных причин исторических и социальных. По данным Юнеско, полтора миллиарда людей голодают. Можно ли обвинить их в том, что они отстают в умственном развитии?

— Я не обвиняю, — нетерпеливо возразил Прокшин. — Я просто констатирую факты.

Во-вторых, «средняя умственная температура» невысока. Во-вторых, она поднимается медленно. Слишком медленно.

— Такие разговоры совершенно бесполезны, если нет четкой терминологии. Что такое ум? Что значит — стать умнее?

— Вот это деловой подход! — обрадовался Прокшин.

Разговор происходил в таллинском порту. Прокшин спешил, часто посматривал на часы. Но я уже понял, что общие рассуждения об «умственной температуре» человечества связаны с чем-то конкретным.

Магнитофон я включил не сразу. Иногда это может все испортить: человек начинает говорить деревянным голосом, сбивается, знает и мекает.

Лента магнитофона.

«— Давайте условимся так. Ум зависит от многих факторов. Но есть нечто обязательное, главное. Это — знания. Объем знаний. Сейчас вы возразите, что можно быть знающим дураком. Можно. Бывает и обратное: человек безграмотен, но умен. Что ж, это исключения из правил. А мы говорим обо всем человечестве. Здесь возможен только статистический подход; нужно мыслить правилами, а не исключениями из них.

Итак, знание. Представьте себе, что все знания мира можно практически мгновенно вложить в головы всех людей. Все знания мира... Готовый заголовок, а?

Malklereco — tio estas grundo, sur kiu kreskas stulteco. Malsata malklero de sklavoj. Sata malklero de burĝoj. Kolera malklero de faŝistoj. Kaj jen ni neniigas la grundon, al kiu kroĉiĝas radikoj de la stulteco... Mi petas, donu al mi la mikrofonon, mi mem ĝin tenos. Vian atenton tiu proceduro evidente distras. Ja mi volas, ke vi komprenu. Do, kio okazos, se ĉiuj scioj en la mondo iĝos propraĵo de ĉiu homo sur la Tero?

— Ĉiuj scioj — estas tro nedefinite. Mi konsentas. Ni diru tiel: scioj je amplekso de tridek–kvardek universitatoj. En diversaj kombinoj.

Certe, tiel "farĉita" homo ankoraŭ ne estas sekurigita de malsato, malsanoj, suferoj. Sed li havos imunon kontraŭ enuo, neniofarado, ebriemo. Scioj estas kiel uranio, — kiam ilia amplekso superas la krizan, komenciĝas io simila al ĉena reakcio. Trankvilo, pli ĝuste — stagno, estas simple neebila.

Miliardo kaj duono da homoj malsatas... Vi uzis fortan argumenton, tio fiksiĝas en memoro. Sed ĉu la malsato ne estas kaŭzita — finkonte — de malalta nivelo de edukado?

— Nu, laŭ mi ĉio estas mala: la nivelo de la edukado dependas de bonfarto de la lando.

— Tio similas demandon, ĉu la unua kokino devenis el la unua ovo aŭ male, la unua ovo estis farita de la unua kokino... En kutimaj kondiĉoj la edukado dependas de bonfarto de la lando, kaj la bonfarto — de la scioj.

Senfina cirklo. Por almenaŭ iagrade rompi ĝin, necesas jardekoj. Niaj rimedoj kaj metodoj de instruado havas mirinde malgrandan koeficienton de utileco.

Невежество — такова почва, на которой растет глупость. Голодное невежество рабов. Сытое невежество мещан. Злобное невежество фашистов. И вот мы уничтожаем почву, за которую цепляются корни глупости... Дайте, пожалуйста, микрофон, я буду держать сам. Вас эта процедура явно отвлекает. А я хочу, чтобы вы поняли. Итак, что произойдет, если все знания мира сделаются достоянием каждого человека на Земле?

Все знания — слишком неопределенно. Согласен. Скажем так: знания в объеме тридцати — сорока высших образований. В разных сочетаниях.

Разумеется, человек с такой начинкой еще не застрахован от голода, болезней, страданий. Но у него будет иммунитет против скуки, безделья, пьянства. Знания — как уран: когда их объем больше критической величины, начинается нечто вроде цепной реакции. Покой, точнее — застой, просто невозможен.

Полтора миллиарда людей голодают... Вы использовали сильный довод, это врезается в память. Но разве голод не вызван — в конечном счете — низким уровнем образования?

— Положим, все наоборот: уровень образования зависит от благосостояния страны.

— Это похоже на выяснение вопроса, произошла ли первая курица из первого яйца или, напротив, первое яйцо было снесено первой курицей... В обычных условиях образование зависит от благосостояния страны, а благосостояние — от знаний.

Заколдованный круг. Чтобы хоть в какой-то мере расколдовать его, требуются десятки лет. Наши средства и методы обучения имеют поразительно малый коэффициент полезного действия.

Ĉu vi komprenas, kia absurdo? Ekzistas scioj kaj ekzistas kapoj. Sed ne ekzistas efektivaj rimedoj, ebligantaj dum mallonga tempo enmeti ĉiujn sciojn en ĉiujn kapojn... Ĉu hipnopedio? Ja vi estas simple geniulo! Vi modestis, kiam diris pri tridekses gradoj kaj duono. Nun vi kaptis la esencon de la afero: necesas novaj instruaj rimedoj. Hipnopedio... Nu, tio estas bona afero. Sed esencaj ŝanĝoj en tuthomara skalo postulas rimedojn, miloble pli produktivajn, ol la hipnopedio. Pli fortajn, pli fidindajn kaj, ĉefe, pli produktivajn.

Вы понимаете, какая нелепость? Есть знания и есть головы. Но нет эффективных средств, позволяющих в короткий срок вложить все знания во все головы... Гипнопедия? Да вы просто гений! Вы скромничали, когда говорили о тридцати шести с половиной градусах. Сейчас вы схватили суть дела: нужны принципиально новые средства обучения. Гипнопедия... Что ж, это хорошая вещь. Но существенные изменения в общечеловеческих масштабах требуют средств, в тысячи раз производительнее гипнопедии. Сильнее, надежнее и, главное, производительнее.

Atendu ĝis la aŭtuno...» Vespere en la duonmalhela salonkajuto ni trinkis teon el pezaj bieraj kruĉoj. Mi demandis Prokŝin-on, kial li ne aranĝis decan lumigon. Li kuntiris la ŝultrojn:

Подождите до осени...» Вечером в полутемной кают-компании мы пили чай из массивных пивных кружек. Я спросил Прокшина, почему он не провел приличного освещения. Он пожал плечами:

— Estas tede umadi kun la drataro. Ĉi tie mi trovis akumulilon, ĝi sufiĉas por semajno, poste eblas ŝargi ĝin en la garaĝo. Jen ankaŭ la kruĉoj: mi trovis ilin en la bufedo — kaj sufiĉas. Ĉiutagaj bagateloj ne gravas. Pensi necesas pri alio.

— Скучно возиться с проводкой. Здесь нашелся аккумулятор, его хватает на неделю, потом можно зарядить в гараже. Вот и кружки: отыскал в буфете и ладно. Мелочи жизни. Думать надо о другом.

Estas malfacile kompreni, kiam Prokŝin parolas serioze. Ĉiuokaze, malatento al ĉiutagaj bagateloj ne malhelpas al Prokŝin aspekti svelte, eĉ dande. Li estas zorge razita, la jako kaj la pantalono estas diligente gladitaj.

Трудно понять, когда Прокшин говорит всерьез. Во всяком случае, пренебрежение мелочами жизни не мешает Прокшину выглядеть подтянуто, даже франтовато. Он тщательно выбрит, китель и брюки аккуратно выглажены.

— Al vi plaĉos ĉi tie, — diris Prokŝin. — Sciu, mi ekde la infaneco revis almenaŭ dum semajno loĝi tiel — sur malnova ŝipo. Ili estas mirindaj, tiuj malnovaj ŝipoj.

— Вам здесь понравится, — сказал Прокшин. — Знаете, я с детства мечтал хотя бы неделю пожить вот так — на старом корабле. Они удивительные, эти старые корабли.

Ja malnovaj maŝinoj kutime vokas neniujn sentojn, krom nur bedaŭron. Sed ŝipoj... Mi kreskis ĉe maro, la hejmo staris apud kajo, rekte kontraŭ miaj fenestroj estis varfo kun jen tiaj malnovaj ŝipoj. Mi prenis librojn kaj foriris tien, plej ofte al padelrada trenŝipo «Gnomo». Ĉe la varfa enirejo estis alnajlita tabulo kun surskribo: «Ĉi tie ne iri». Sed la gardisto, eterne okupita pri fiŝkano kaj vermoj, rigardis al mi kun plena indiferenteco. Mi kuŝis sur ferdeko de «Gnomo», sur varmegaj aspraj tabuloj, legadis aŭ simple rigardadis al la maro... De unu flanko situis la haveno, brua, fuma. De la alia — bulvardo kun belaj aleoj, ŝtuparoj, florejoj. Kaj «Gnomo», knaretante per padeloj, staris ĉe la skrapita varfo, kaj neniuj ĝin atentis, neniuj vidis, kiel ĝi belas. Marajn trenŝipojn kun padelradoj oni jam delonge ne konstruas, ne juĝu laŭ dikventraj riveraj trenŝipoj. «Gnomo» havis longan korpon kun alta fleksigita steveno, belegan arkitekturon de superkonstruaĵoj (ĉi tie la tuta afero estas en proporcioj) kaj vastan, klinitan malantaŭen tubon... Foje aŭtune mi revenis el la lernejo kaj ekvidis, ke «Gnomo» malestas. Ĝin oni ektrenis por detrui, fuŝdronigis nur je cent metroj for de la bordo kaj lasis. Tie estis ne profunde: preskaŭ tuta rufo kaj masto restis super la akvo. De la bulvardo ĉio estis videbla. Tamen neniuj atentis la dronintan ŝipon, kaj mi volis plori pro ofendo, mi unuafoje perdis amikon... Vespere al mi venis unu penso, mi komprenis, kion necesas fari. Post kvar tagoj, nokte, ŝtelinte jolon de la gardisto-fiŝkaptisto, mi alnaĝis «Gnomon». Mi umadis preskaŭ du horojn, malsekiĝis, malpuriĝis, gratvundis la manplatojn, sed alfaris al la tubo sitelon kun surverŝita per mazuto ĉifonaro kaj alkroĉis bruligilon kun lenso. Plej longe mi umadis kun tiu bruligilo.

Ведь старые машины обычно не вызывают никаких чувств, разве что жалость. А корабли... Я вырос у моря, дом стоял возле набережной, прямо против моих окон был причал с такими вот старыми кораблями. Я брал книги и уходил туда, чаще всего на колесный буксир «Гном». У входа на причал была прибита доска с надписью: «Суда не ходить». Но сторож, вечно возившийся с удочкой и червями, смотрел на меня с полнейшим равнодушием. Я лежал на палубе «Гнома», на горячих, шершавых досках, читал, думал или просто смотрел в море... С одной стороны был порт, шумный, дымный. С другой бульвар с нарядными аллеями, лестницами, цветниками. А «Гном», поскрипывая плечами колес, стоял у обшарпанного причала, и никому до него не было дела, никто не видел, как он красив. Он в самом деле был красив. Морские буксиры с гребными колесами давно не строят, вы не судите по пузатым речным буксирам. У «Гнома» был удлиненный корпус с высоким изогнутым форштевнем, великолепная архитектура надстроек (тут все дело в пропорциях) и широкая, наклоненная назад труба... Однажды осенью я вернулся из школы и увидел, что «Гнома» нет. Его повели на слом, ухитрились затопить в каких-нибудь ста метрах от берега и бросили. Там было неглубоко: почти вся рубка, труба, мачта остались над водой. С бульвара все было видно. Впрочем, никто не обращал внимания на затонувший корабль, а мне хотелось реветь от обиды, я впервые потерял друга... Вечером у меня появилась одна мысль, я понял, что нужно сделать. Через четыре дня, ночью, стащив у сторожа-рыболова ялик, я подплыл к «Гному». Я провозился часа два, вымок, измазался, ободрал ладони, но пристроил в трубе ведро с залитой мазутом ветошью и приладил зажигатель с линзой. Больше всего возни было с этим зажигателем.

Necesis instali ĝin tre precize, por la suno en tagmezo bruligu ujeton, plenŝtopitan per butonoj de alumetoj... Dum du tagoj estis nebula vetero, mi timis, ke mia piroteknikaĵo ne malsekiĝu. La suno aperis nur en la tria tago, en dimanĉo. La bulvardo estis plena de homoj, mi sidis apud la maro kaj atendis. La bruligilo efikis iom pli poste, mi jam komencis timi, ke la kalkuloj malĝustas. Komence super la tubo leviĝis malpeza blanka fumeto, poste la fumo nigriĝis kaj ekiris, ekiris... La publiko impetis rigardi. La bildo estis mirinda: la ŝipo sub la akvo, sed el la tubo iras densa nigra fumo. Kaj ankaŭ ondoj: alkuras sur la rufon, la tubon — plena iluzio de moviĝo. Komence la homoj bruis, ridis, kaj poste iel eksilentis kaj longe ne disiris... — Prokŝin ekridis. — Jes, la bildo estis belega! Domaĝe, ke mi ne elpensis levi flagon sur la masto... Al ĵurnalisto estas ofte pli malfacile, ol al verkisto. Ĵurnalisto ne rajtas elpensi heroon, ne rajtas atribui al li laŭ sia deziro tiujn aŭ aliajn trajtojn. Necesas diveni realajn homojn, kaj tio estas tre malfacile!

Ĉiu afero havas siajn etajn ruzaĵojn. Ĵurnalistan ekspresan analizon plifaciligas tio, se vi penos imagi, kiu estus interesanta vin homo dum alia epoko — en iaj neatenditaj kondiĉoj. Mi pense provas al Prokŝin diversajn vestojn. Ĉu kamizolon de alkemiisto? Foje en la okuloj de Prokŝin ekflugas infana entuziasmo: jen ni tuj miksis ĉi tion kun tio, bone varmigos kaj... Kiel interesege estas ekscii, kio rezultos el tio! Sed Prokŝin ne havas eksteran solidecon, organikan trajton de la alkemiistoj, aparte de la modernaj. Tiukaze ion tian piratan? Por komenco mi provas: se kovri unu okulon de Prokŝin per nigra bandaĝo? Jes, kaj nun la pipon en la dentojn kaj... Ne, nenio sukcesas. Nu bone, mia tasko estas — kontroli la aparaton de Prokŝin.

La aparato estas sufiĉe ampleksa. La centra konrolejo — io simila al tri aŭ kvar reversitaj kaj starigitaj unu sur la alian televidiloj. La memorilo — ŝranko kun magnetaj cilindroj. Fine, la bioresonancilo, simila al viziero de kavalira helmo. Hodiaŭ okazos nur eksperimento. Sed iam la memorilo vere entenos ĉiujn sciojn de la mondo. La ideo de Prokŝin estas: «enmeti» en la kapon de homo sciojn, preterante procezon de legado.

Его требовалось установить очень точно, чтобы солнце в полдень воспламенило коробку, набитую отломанными спичечными головками... Два дня была пасмурная погода, я боялся, как бы моя пиротехника не отсырела. Солнце появилось только на третий день, в воскресенье. Бульвар был полон народу, я сидел у моря и ждал. Зажигатель сработал чуть позже, я уже начал опасаться, что расчеты неверны. Сначала над трубой поднялся легкий белый дымок, потом дым стал черным и повалил, повалил... Публика бросилась смотреть. Картина удивительная: корабль под водой, но из трубы шпарит густой черный дым. А тут еще волны: набегают на рубку, на трубу — полная иллюзия движения. Сначала люди шумели, смеялись, а потом как-то стихли и долго не расходились... — Прокшин рассмеялся. — Да, картина была могучая! Жаль, я не догадался тогда поднять флаг на мачте... Журналисту порой труднее, чем писателю. Журналист не может выдумать героя, не может надеть его по своему желанию теми или иными качествами. Приходится разгадывать реальных людей, а это ох как непросто!

В каждом деле есть свои маленькие хитрости. Журналистский экспресс-анализ облегчится, если вы попытаетесь представить, кем бы был интересующий вас человек в другую эпоху — при каких-нибудь неожиданных обстоятельствах. Я мысленно примериваю Прокшину различные одежды. Камзол алхимика? Временами в глазах Прокшина вспыхивает детский восторг: вот смешаем сейчас это с тем, хорошенько нагреем, и... До чего же интересно знать, что из этого выйдет! Но у Прокшина нет внешней солидности, органически присущей алхимикам, особенно современным. Тогда что-нибудь такое пиратское? Для начала я прикидываю: а если закрыть один глаз Прокшина черной повязкой? Так. Теперь трубку в зубы и... Нет, опять ничего не получается. Ну хорошо, пока моя задача — проверить аппарат Прокшина.

Аппарат довольно громоздкий. Центральный пост — нечто вроде трех или четырех вывернутых наизнанку и взгроможденных друг на друга телевизоров. ЗУ — запоминающее устройство — шкаф с магнитными барабанами. Наконец, биорезонатор, похожий на забрало рыцарского шлема. Сегодня — только эксперимент. Но когда-нибудь ЗУ и в самом деле вместит все знания мира. Замысел Прокшина в том, чтобы «вложить» в голову человека знания, минуя процесс чтения.

Modernaj memoriloj povas en volumeno de kelkaj kubaj decimetroj kumuli informon je miliardoj da bitoj. Por eligi ĉiun tiun biton, al la memorilo sufiĉas milono de mikrosekundo. Sed la okulo estas malrapida. La vojo de la informo tra vida kanalo estas ligita kun dufoja konverto de energio. La luma energio de la bildo konvertiĝas per la retino en la biokemian. Poste okazas ankoraŭ unu konvertiĝo: la biokemia energio iĝas elektra energio de biokurentoj, irantaj laŭ la vida nervo en la cerbon.

— Ĉesu skribi, — konsilis Prokŝin. — Necesas kompreni. Tiam tio fiksiĝas en la memoro por ĉiam. Rigardu, kia rezultas mekaniko. Vi legas libron. La rigardo falis al cifero kaj litero. Sur la retino aperis bildo. Sed en la fibrojn de la vida nervo iras ne la bildo mem. En la fibrojn iras kurento. Al ĉiu litero, ĉiu cifero, entute al ĉiu bildo sur la retino respondas sia serio de elektraj impulsoj. La senco de mia ideo estas — doni en la vidan nervon «pretajn» kurentojn. Homo legu, ne rigardante en la libron. La okulo «maĉas» la bildon tro malrapide, sed ni konektiĝas al la cerbo rekte tra la vida nervo kun ĝiaj cent tridek milionoj da fibroj. Ĉu vi kaptas? Ĉiu fibro estas kiel aparta drato. Eblas fari transsendon kun rapido, je kiu kapablas la plej bonaj memoriloj. Ĉu estas demandoj?

Demandoj estis, kaj Prokŝin klarigis — ĝenerale — la strukturon de sia aparato.

Sed tio jam estas pura tekniko. Gravas alio. Nun mi surmetos la «vizieron», kaj ĉiuj scioj, registritaj sur la magnetaj cilindroj de la memoriloj, dum kelkaj sekundoj «enrampos» mian kapon. Strange, sed krom tiu stulta «enrampos», mankas alia vorto por signi procezon de transportado de scioj el la fera kesto de la memorilo en la kapon.

La magnetara rubando.

Современные запоминающие устройства могут — при объеме в несколько кубических дециметров — накопить информацию в миллиарды двоичных единиц. Чтобы «выдать» каждую такую единицу, ЗУ достаточно тысячной доли микросекунды. А глаз медлителен. Путь информации по зрительному каналу связан с двукратным превращением энергии. Световая энергия изображения превращается сетчаткой глаза в биохимическую. Затем совершается еще один переход: биохимическая энергия превращается в электрическую энергию биотоков, идущих по зрительному нерву в мозг.

— Бросьте записывать, — посоветовал Прокшин. — Надо понять. Тогда это запомнится навсегда. Смотрите, какая получается механика. Вы читаете книгу. Взгляд упал на цифру или букву. На сетчатке возникло изображение. Однако в волокна зрительного нерва идет не само изображение. В волокна идет ток. Каждой букве, каждой цифре, вообще каждому изображению на сетчатке соответствует своя серия электрических импульсов. Смысл моей идеи в том, чтобы подавать в зрительный нерв «готовые» токи. Пусть человек читает, не глядя в книгу. Глаз «разжевывает» изображение слишком медленно, и мы подключаемся к мозгу непосредственно через зрительный нерв с его ста тридцатью миллионами волокон. Улавливаете? Каждое волокно — как отдельный провод. Можно вести передачу со скоростью, на которую способны лучшие ЗУ. Вопросы есть?

Вопросы были, и Прокшин объяснил — в общих чертах — устройство своего аппарата.

Но это уже чистая техника. Важно другое. Сейчас я надену «забрало», и все знания, записанные на магнитных барабанах ЗУ, в течение нескольких секунд «влезут» мне в голову. Как ни странно, кроме этого нелепого «влезут», нет другого слова для обозначения процесса переноса знаний из железного ящика ЗУ в голову.

Лента магнитофона.

«— Por la unua eksperimento la ŝakoj estas plej oportunaj. Mi turnos la gurdon kelkfoje, kaj la mondo ricevos du novajn ŝakajn grandmajstrojn. Tamen, ĉu ni eble enkonduku titolon "grandmajstrego"?.. "Du grandmajstregoj" — bonega titolo por via raportaĵo.

— Ĉu nur la scioj faras homojn grandmajstro?

— Ja kio alia? La scioj kaj la sperto. Ĉu vi volas ŝikan citaĵon de Lasker? En via ĵurnalista afero citaĵoj estas granda afero.

Aŭskultu, kion diris siatempe Lasker: "Da ludantoj, al kiuj majstro povas sukcese oferi handikape damon, ekzistas milionoj; da ludantoj, transirintaj tiun ŝtupon, eblas kalkuli probable ne pli ol kvaronon da miliono, kaj da tiaj, al kiuj majstro nenion povas oferi, apenaŭ troveblas pli ol du-tri mil. Ni imagu nun, ke iu majstro, armita per scio de sia afero, volas instrui la ŝakludon al iu junulo, ne scianta tiun ludon, kaj levi lian nivelon ĝis tiuj du-tri mil ludantoj, kiuj jam ne havas handikapon. Kiom da tempo necesos por tio?" Nu, ĉi tie sekvas kalkulo; tiom da tempo por lerno de finludaĵoj, tiom — por debutoj, kaj tiel plu. Entute ducent horojn. "Elspezinte ducent horojn, la junulo, eĉ se li ne havas ŝakan talenton, devas fari tiajn sukcesojn en la ludo, ke li okupos lokon inter tiuj du-tri mil". Atentu: ducent horojn kaj majstro kiel instruisto. Sed en mia maŝino estas akumulita la tuta ŝaka saĝeco de la mondo.

Informo, respondanta al centoj da horoj, miloj da horoj...»

Mi kuŝis en mia malhela kajuto, fiksaŭskultante al neklara bruoj. Mi laciĝis dum tiu tago, mi deziris dormi, sed, superante la dormon, mi aŭskultis tiun bruon. Kaj neatendite mi komprenis: tiel zumas mara konko, se alporti ĝin al la orelo. La malnova ŝipo zumis, kiel mara konko.

Mi ekdormis kun penso pri rara bonŝanco: tiaj tagoj okazas ne ofte, sed ili portas en la vivon sorĉajn resonojn de fabeloj.

Matene Prokŝin malestis en la salonkajuto. Sur la tablo, sub la termobotelo, kuŝis letereto: «Mi iris al la malsanuloj. Matenmanĝu, ne atendu. En la termobotelo estas kakao, cetero — sur la tablo.

«— Для первого эксперимента шахматы удобнее всего. Мы прокрутим эту шарманку несколько раз, и мир получит двух новых гроссмейстеров. Впрочем, не ввести ли звание гроссмейстериссимуса?.. "Два гроссмейстериссимуса" отличный заголовок для вашего репортажа.

— Только ли знания делают человека гроссмейстером?

— А что же еще? Знания и опыт. Хотите шикарную цитату из Ласкера? В вашем журналистском деле цитаты — великая вещь. Послушайте, что говорил в свое время Ласкер: «Игроков, которым мастер может с успехом давать ферзя вперед, существуют миллионы; игроков, перешагнувших эту ступень, можно насчитать, наверно, не больше четверти миллиона, а таких, которым мастер ничего не может дать вперед, вряд ли наберется больше двух-трех тысяч... Представим себе теперь, что некий мастер, вооруженный знанием своего дела, хочет научить играть в шахматы какого-нибудь юношу, не знающего этой игры, и довести его до класса тех двух-трех тысяч игроков, которые уже ничего не получают вперед. Сколько времени потребуется на это?» Ну, здесь следует расчет: столько-то времени на изучение эндшпиля, столько-то — на дебюты, и так далее. Всего двести часов. «Затратив двести часов, юноша, даже если он не обладает шахматным талантом, должен сделать такие успехи в игре, что займет место среди этих двух-трех тысяч». Обратите внимание: двести часов и мастер в качестве учителя. А в моей машине собрана вся шахматная премудрость мира. Информация, соответствующая сотням тысяч часов...» Я лежал в своей темной каюте, прислушиваясь к неясному шуму. Я устал за день, мне хотелось спать, но, преодолевая сон, я вслушивался в этот шум. И вдруг я понял: так гудит морская раковина, если поднести ее к уху. Старый корабль гудел, как морская раковина.

Я заснул с мыслью о редкой удаче: такие дни бывают не часто, но они приносят в жизнь волшебные отзвуки сказок.

Утром Прокшина не оказалось в кают-компании. На столе, под термосом, лежала записка: «Двинулся к больным. Завтракайте, не ждите. В термосе какао, прочее — на столе.

La ŝako estas en la ŝranketo».

Шахматы — в тумбочке».

Eble tio estas ridinda, sed mi ekde la mateno aŭskultis min mem, esperante kapti almenaŭ iun ŝanĝon post la eksperimento. Min ĝenis subiteco de la okazintaĵo. Ja tro rapida estis la eksperimento.

Быть может, это смешно, но я с утра прислушивался, надеясь уловить в себе хоть какую-то перемену после эксперимента. Меня смущала скоропалительность происшедшего. Слишком уж быстротечен был эксперимент.

Prokŝin surmetis sur sian kapon la «vizieron» kaj sidis tiel dum minuto kaj duono. Poste venis mia vico. La «viziero» dolore premis la tempiojn. «Ek!» — komandis Prokŝin, kaj mi ekvidis flagretantan senbrilan lumon. La okuloj estis adhere kovritaj per malsupra ŝildeto de la «viziero», sed la lumon mi vidis. Verŝajne tio estis sola nekutima detalo de la eksperimento. La lumo estis nehela, mola. Tian lumon (sed pli malfortan) eblas vidi, se froti malfermitajn okulojn.

Прокшин водрузил себе на голову «забрало» и просидел так минуты полторы. Потом настала моя очередь. «Забрало» больно сдавило виски. «Ринулись», — скомандовал Прокшин, и я увидел мерцающий матовый свет. Глаза были плотно прикрыты нижним щитком «забрала», но свет я видел. Пожалуй, это единственная необычная деталь эксперимента. Свет неяркий, мягкий. Такой свет (только более слабый) можно увидеть, если потереть закрытые глаза.

— Kion fari, — diris Prokŝin, — ekzotiko en tiu ĉi proceduro vere mankas. Sed ĝuste en tio estas forto! Dirante inter ni, vi preterrigardis la ĉefan. Ne necesis tranĉi la vidnervon, por konektiĝi al la cerbo. Ĉu vi kaptas?

— Что делать, — сказал Прокшин, — экзотики в этой процедуре действительно маловато. Но именно в этом сила! Между нами говоря, вы просмотрели главное. Не пришлось перерезать зрительный нерв, чтобы подключиться к мозгу. Улавливаете?

La ideo mem venis al mi jam dum lernado en instituto. Certe, kiel tasko, ne pli. Proksimume antaŭ ses jaroj mi trovis ankaŭ la solvon. Pli precize, tiun varianton de la solvo, kiu postulas kirurgian intervenon. Homo devus por iu tempo (kaj eble eĉ por ĉiam) iĝi blinda. Jen ĝi, ekzotiko! En nelimigita kvanto.

Сама идея появилась у меня еще в институте. Разумеется, в виде задачи, не больше. Лет шесть назад я нашел и решение. Точнее — тот вариант решения, который требует хирургического вмешательства. Человеку пришлось бы на время (а может быть, и навсегда) стать слепым. Вот она, экзотика! В неограниченном количестве.

Kaj nun la ekzotiko mankas: ni konektiĝis al la vidnervo, sed la okuloj estas nedifektitaj. Prokŝin kun sia emo al eksteraj efektoj eĉ mem iomete bedaŭras, ke ĉio estas tiel simpla. Kiam mi diris al li pri tio, li deklaris, ke ekzistas leĝo de konservado de solideco:

А теперь нет экзотики: подсоединились к зрительному нерву, а глаза целы... Прокшин с его склонностью к внешним эффектам и сам немного жалеет, что все так просто. Когда я сказал ему об этом, он объявил, что существует закон сохранения солидности:

— En tiu aŭ alia grado la solidecon havas ĉiu homo. Kaj ĝi nenien povas malaperi. Kiom ĝi malpliĝos en ekstera konduto, tiom ĝi pliĝos en la aferoj. Kaj inverse.

— В той или иной мере солидность присуща каждому человеку. И она никуда не может деться. Сколько ее убудет во внешнем поведении, столько прибудет в делах. И наоборот.

...Sur la ferdeko estis malseke kaj malkomforte. En rustaj, tremetantaj pro vento flakoj naĝis similaj al fiŝa skvamo pecetoj de defalinta farbo. Nur nun mi ekvidis, kiel maljuna estis la ŝipo.

...На палубе было мокро и неудобно. В ржавых, вздрагивающих от ветра лужах плавали похожие на рыбью чешую кусочки облупившейся краски. Только сейчас я увидел, насколько стар корабль.

Mi revenis en la salonkajuton, prenis la ŝakon.

Я вернулся в кают-компанию, взял шахматы.

Mi tre bone memoras: la ŝakpecoj kuŝis apud la ŝaktabulo, mi ilin aŭtomate fingrumadis. Poste starigis sur la tabulon ambaŭ damojn. Hazarde. Kion fari plu, mi ne sciis. Pasis, verŝajne, kelkaj minutoj, ĝis aperis simpla penso: ja ne eblas sen la reĝoj!

Хорошо помню: фигуры лежали рядом с доской, я их машинально перебирал. Потом поставил на доску обеих ферзей. Наугад. Что делать дальше, я не знал. Прошло, наверное, несколько минут, пока появилась простая мысль: нельзя же без королей!

Same hazarde, ne rigardante, mi starigis la blankan reĝon.

Опять-таки наугад, не глядя, я поставил белого короля.

Kaj subite mi tute klare ekvidis, kien necesas starigi la nigran reĝon.

И вдруг я совершенно ясно увидел, куда надо поставить черного короля.

Eble okazis memsugestio. Eble, la afero estis en simetrio, kiun faris jam starintaj sur la tabulo ŝakpecoj. Mi ne scias.

Может быть, действовало самовнушение. Может быть, все дело в симметрии, которую создавали уже стоявшие на доске фигуры. Не знаю.

Mi starigis la nigran reĝon kaj tuj eksentis ion konatan en situo de la pecoj. Tio estis malagraba: mem ne dezirante tion, mi penis ion rememori.

Я поставил черного короля и сразу почувствовал нечто знакомое в расположении фигур. Это было неприятно: сам того не желая, я силился что-то вспомнить.

Movis la blankan reĝon. Remetis ĝin. Poste movis la blankan damon, ... kaj venis klareco. Ĝi venis subite, sen ajna streĉo. Simple nun mi sciis, ke necesas starigi ankoraŭ unu ŝakpecon — blankan kurieron. Kaj mi sciis, kien meti la kurieron. La blankuloj devis komenci kaj venki, tio ankaŭ per si mem estis subkomprenata.

Передвинул белого короля. Вернул его на место. Потом передвинул белого ферзя... и наступила ясность. Она пришла внезапно, без всякого напряжения. Просто я теперь знал, что надо поставить еще одну фигуру белого слона. И я знал, куда поставить слона. Белые должны начать и выиграть, это тоже само собой подразумевалось.

Tamen, ne, ne subkomprenata, sed rememorata.

Впрочем, нет, не подразумевалось, а вспоминалось.

Mi movis la damon. Ŝakon al la nigra reĝo. Kaj tuj ekvidis: tiel ne eblas. Ankoraŭ hieraŭ por mi tio estis la sola evidenta movo. Hodiaŭ mi komprenis: ne, tiel ne eblas, necesas ataki per la kuriero.

Я двинул ферзя. Шах черному королю. И тут же увидел: так нельзя. Еще вчера для меня это был бы единственный очевидный ход. Сегодня я понимал: нет, так нельзя, нападать надо слоном.

...Mi longe sidis ĉe la tabulo, penante venki kaptintan min febran ekscitiĝon.

...Я долго сидел у доски, стараясь справиться с охватившим меня лихорадочным возбуждением.

Kio, fakte, okazis?

Что, собственно, произошло?

Mi kutimis rilati al ideoj de la «brila naŭopo», kiel al io abstrakta.

Я привык относиться к идеям «великолепной девятки», как к чему-то отвлеченному.

Tiuj ideoj devis esti realigitaj en fora estonteco.
Kaj subite unu ideo realiĝis ĉi tie, nun... Jes, tio okazis nun. Kun mi.

Эти идеи должны были сбыться в далеком будущем. И вдруг одна идея осуществилась сейчас... Да, это произошло сейчас. Со мной.

Mi preskaŭ ne scipovis ŝakludi. Probable eĉ triarangulo povus oferi al mi damon.
Kaj jen subite venis kapablo kompreni okazaĵojn sur la ŝaktabulo.

Я почти не умел играть в шахматы. Вероятно, даже третьеразрядник мог дать мне вперед ферзя. И вот внезапно появилась способность понимать происходящее на шахматной доске.

La cerbo estas mirinda maŝino. Necesas nur sufiĉe provizi ĝin per brulaĵo... Ĉu ne pri tio Prokŝin diris hieraŭ?

Мозг — изумительная машина. Надо только снабдить ее вдоволь горючим... Не об этом ли Прокшин говорил накануне?

La magneta rubando.

Лента магнитофона.

«— Iu afrika tribo faradis potojn el argilo, entenanta uranion. De generacio al generacio oni modlis potojn. Tra la manoj de tiuj homoj trairis tioma kvanto da uranio, ke energio — se ĝin oni sukcesus ricevi — sufiĉus por elektrizo de duono de Afrika kontinento. Sed la tribo vidis en la argilo nur kutiman argilon... Preskaŭ same ni uzas nian cerbon. Sur nivelo de modlado de potoj.

«— Какое-то африканское племя выделявало горшки из глины, содержащей уран. Из поколения в поколение лепили горшки. Через руки этих людей прошло такое количество урана, что энергии — если бы ее удалось выделить — хватило бы на электрификацию половины африканского континента. Но племя видело в глине только обыкновенную глину... Почти так мы используем свой мозг. На уровне лепки горшков.

Kaj kiam iu laboras kiel devus, ni miras: aĥ, rigardu, aĥ, geniulo... Mi asertas: la nivelo, kiun ni nomas genia, — ĝuste tio estas normala nivelo de laboro de la homa cerbo. Ne, mi malĝuste diris: ne estas. Sed devas esti. Ĉu vi komprenas?

А когда кто-то работает как надо, мы изумляемся: ах, смотрите, ах, гений... Утверждаю: уровень, который мы называем гениальным, — это и есть нормальный уровень работы человеческого мозга. Нет, я не так сказал: не есть, а должен быть. Понимаете?

— Komprenas, kiel ne kompreni. Sed dubas. Rezultas, ke ne ekzistas denaskaj kapabloj... Jes, kaj kio pri muzikaj kapabloj? Aŭ matematikaj? Ĉu ili herediĝas aŭ ne?

— Понимаю, что ж тут не понять. Но сомневаюсь. Получается, что нет прирожденных способностей... Да, а как быть с музыкальными способностями? Или с математическими? Передаются они по наследству или нет?

— Ne kaj ankoraŭfoje ne! Denaskaj kapabloj ne ekzistas. Herediĝas nur ĝermoj de kapabloj... Kiel klarigi al vi imprese... Jen. Naskiĝis homo kaj ricevis certan monsumon kiel deponaĵon en ŝparkaso. La starta sumo estas iam iomete pli granda, iam iomete malpli, sed tio estas nur starta sumo! Tuj komencas veni novaj deponoj, kaj en aĝo kvin aŭ ok jaroj la starta sumo perdiĝas en la novaj deponoj.

— Нет и еще раз нет! Прирожденных способностей не существует. По наследству передаются только задатки... Как бы вам впечатляюще пояснить... Вот. Родился человек и получил сберкнижку с определенной суммой. Задаток иногда чуть больше, иногда чуть меньше, но это только задаток! Сразу же начинают поступать новые вклады, и в возрасте пяти-восьми лет первоначальная сумма теряется в новых вкладах.

Infano, kiu havis komence dek kopekojn, povas kolekti ĝis ok jaroj cent rublojn. Kaj mirakla infano, havinta en vinda aĝo genetike hereditajn tri rublojn, povas je samaj ok jaroj ĝisrampi dek rublojn. Eĉ en la muziko. Ekzemple, Leontjev eksperimente pruvis, ke kapablo distingi altecon de sonoj ne herediĝas, sed edukiĝas.

— Ni supozu. Sed kial la intelektaj kapabloj ne herediĝas?

— Ja simple tial, ke ili estas relative junaj, kaj la organismo ankoraŭ ne lernis heredi ilin. Kvankam ĉi tie estas pikanta detalo. Herediĝas kapabloj, kiuj estas utilaj en la lukto por ekzisto. Kaj la intelektaj kapabloj en tiu senco estas duflankaj. Vi ja scias pri tia libro — "Malfeliĉo esti tro sprita"... La organismo ne havis apartajn kaŭzojn lerni heredi ĉiajn poeziajn kaj matematikajn kapablojn. Do: homoj ricevas denaske proksimume egalajn cerbojn. Ĉiu homo naskiĝas kun kapablo ricevi kapablojn. Kaj, se iu povas iĝi geniulo, do, principe, la genienco estas atingebla por ĉiuj. Kial do ĝi estas tiom rara fenomeno? De sur ruliĝanta stablo eliras aŭtoj. Ĉiu aŭto havas, certe, siajn individuajn apartaĵojn.

Ребенок, который имел сначала десять копеек, может набрать к восьми годам сто рублей. А вундеркинд, имевший в пеленках генетическую трещину, может к тем же восьми годам доползти до червонца. Даже в музыке. Например, Леонтьев экспериментально показал, что такая способность, как звуковысотный слух, не передается генетически, а воспитывается.

— Допустим. Но почему умственные способности не передаются по наследству?

— Да просто потому, что они сравнительно молоды и организм еще не научился их передавать. Впрочем, тут есть пикантная деталь. Передаются особенности, которые полезны в борьбе за существование. А умственные способности — в этом смысле палка о двух концах. Вы же слышали о таком произведении «Горе от ума»... У организма не было особых причин научиться передавать всякие там поэтические и математические способности. Так вот: люди получают от рождения примерно одинаковые мозги. Каждый человек рождается со способностью приобретать способности. И, если кто-то может стать гением, значит, в принципе гениальность доступна всем. Почему же она такое редкое явление? С конвейера сходят автомобили. Каждый автомобиль имеет, конечно, свои индивидуальные особенности.

Sed se rapideco de maŝino de certa tipo estas cent kvindek kilometrojn hore, do ĉiuj maŝinoj havas ĝin proksimume tia. Unu havas je kvin kilometroj pli, alia je kvin malpli, sed tio jam estas allaseblaj devioj. Kaj kio koncernas la pensadon... La maŝino, kiun ni nomas "cerbo", estas uzata treege strange. El mil tiaj maŝinoj nur kelkaj havas la projektitan rapidecon. La aliaj nur malvigle rampas... Kaj tion oni opinias normo! La tuta afero estas en tio, ke aŭtoj havas multe da benzino. Kaj la maŝino, nomata "cerbo", nur malofte havas sufiĉe da bona brulaĵo. Mi parolas pri scioj. Ŝargu per sufiĉa kvanto da tiu brulaĵo ajnan cerbon, kaj ĝi donos la projektitan rapidecon. Iom pli, iom malpli — sed ĉe la lima linio...» Bizara afero estas rivelado de kapabloj, «enkapiĝitaj» de la aparato de Prokŝin. Ŝajnas, mi trovis sukcesan vorton: revelo. Vere, tio tre similas poiometan aperon de fotobildo. Virtuale ekzistanta en la fotoemulsio bildo ankoraŭ estas kaŝita, nevidebla, kaj necesas rivelilo, por fari ĝin malkaŝa. Same estas ankaŭ kun rivelilo de scioj.

Iu parto de la scioj rememoriĝas — tio estas mirinda kaj foje nefacila procezo.

Kaj foje mi mem faris decidojn. Jes, mi tre bone memoras, ke mi mem konkludis: ne eblas movi la damon. Mi imagis respondan movon de la nigruloj, ekvidis pluan evoluon de la ludo kaj komprenis, ke necesas movi la kurieron. Kaj nur poste, farinte la movon, pensis: certe, la pozicio de la nigruloj devas esti tia, ja tio estas etudo de Troickij! Jen la plej bela movo de la nigruloj. Kaj nun ŝakon per la damo. La nigra reĝo hastas al sia damo. Malfrue!

La blankuloj ofertas la kurieron. Ŝakon al la nigra reĝo kaj venko.

Mi neniel povis kutimiĝi al la penso, ke mi vere ion lernis. En la kapo malestis iaj ajn «ŝakaj» pensoj. Sed mi ja ĵus solvis la etudon de Troickij, pri kiu antaŭ tio eĉ ne aŭdis.

Но если скорость данного типа машины полтора-два километра, то у всех машин она приблизительно такова. У одной на пять километров больше, у другой на пять меньше, но это уже допустимые отклонения. А с мышлением... Машина, которую мы называем «мозг», используется в высшей степени странно. Из тысячи таких машин лишь единицы развивают проектную скорость. Остальные довольно вяло ползут... И это считается нормой! Все дело в том, что автомобили имеют много бензина. А машина, именуемая «мозг», лишь изредка имеет вдоволь хорошего горючего. Я говорю о знаниях. Заправьте достаточным количеством этого горючего любой мозг, и он даст проектную скорость. Чуть больше, чуть меньше — но у предельной черты!..» Причудливая это штука — проявление знаний, «вложенных» в голову аппаратом Прокшина. Кажется, я нашел удачное слово: проявление. В самом деле, это очень похоже на постепенное возникновение фотоизображения. Потенциально существующее в фотоэмульсии изображение еще скрыто, не видно, и нужен проявитель, чтобы сделать его явным. Так и с проявлением знаний.

Какая-то часть знаний вспоминалась — процесс удивительный и временами нелегкий.

А иногда я сам принимал решения. Да, хорошо помню, что сам пришел к выводу: нельзя идти ферзем. Представил себе ответный ход черных, увидел дальнейшее развитие игры и понял, что надо ходить слоном. И только потом, сделав этот ход, подумал: конечно, позиция должна быть такой, это же этюд Троицкого! Вот лучший ход черных. Теперь шах ферзем. Черный король спешит к своему ферзю. Поздно!

Белые жертвуют слона. Шах черному королю и выигрыш.

Я никак не мог освоиться с мыслью, что действительно чему-то научился. В голове не было никаких «шахматных мыслей». И все-таки я только что решил этюд Троицкого, о котором до этого даже не слышал.

Jam post unu tago, kiam plejparto de la ŝakaj scioj «riveligis», mi kutimiĝis al la «efekto de la eniro» (terminologio de Prokŝin). Nun mi «sentis» miajn ŝakajn sciojn. Ili «sentiĝas» tute same, kiel scioj, ricevitaj per kutimaj manieroj.

Уже через день, когда значительная часть шахматной премудрости «проявилась», я привык к «эффекту входа» (терминология Прокшина). Теперь я «чувствую» свои шахматные знания. Они «ощущаются» точно так, как и другие знания, полученные обычными путями.

Kaj nur malofte la koro svenas pro ĝoja miro. Tiel estis en la infaneco, kiam, lerninte naĝi, mi unuafoje naĝis malproksimen en la maro... Prokŝin aperis je la unua horo kaj tri kvaronoj — malseka, malsata, gaja — kaj de la sojlo demandis:

И только изредка сердце замирает от радостного изумления. Так было в детстве, когда, научившись плавать, я впервые заплыл далеко в море... Прокшин появился без четверти два — мокрый, голодный, веселый — и с порога спросил:

— Ĉu ni ŝakludu? Unu partion, ĉu? Poste ni tagmanĝos kaj denove ĝis la vespero ŝakludos. Ĉu konvenas tia programo?

— Сразимся? Одну партию, а? Потом обед и снова до вечера шахматы. Как программа, годится?

La programo konvenis, sed sidiĝinte ĉe la ŝaktabulon, ni forgesis pri la tempo. La ludo pasis en fulmorapida ritmo. Ĝuste dirante, komence ni eĉ ne ludis. Ni simple estis rememorantaj partiojn. Estis ludata debuto, kaj tuj unu el ni rememoris, ke simila pozicio jam estis en renkonto de jenaj ŝakistoj en jena turniro.

Программа годилась, но, сев за шахматную доску, мы забыли о времени. Игра шла в стремительном темпе. Строго говоря, сначала мы даже не играли. Мы просто вспоминали партии. Разыгрывался дебют, и очень скоро один из нас вспоминал, что подобная позиция уже была при встрече таких-то шахматистов на таком-то турнире.

La magneta rubando.

Лента магнитофона.

«..... — Ĉu vi registras la movojn?

«— Вы записываете?

— Jes. Kaj kio okazos, se mi oferos la peonon?

— Да. А что, если я пожертвую пешку?

— Por kio?

— Зачем?

— Voko de la animo... Aŭskultu, ja tiel estis en la kvara partio Eive — Bogolubov!..

— Зов души... Послушайте, да ведь так было в четвертой партии Эйве Боголюбов!..

— Ĝuste. Nevenningen, la dudek oka jaro. En tiu ĉi pozicio la nigruloj oferis peonon. Jen via voko de la animo! La scioj. Finkonte nur la scioj!

— Точно. Невенинген, двадцать восьмой год. В этой позиции черные пожертвовали пешку. Вот он, ваш зов души! Знания. В конечном счете только знания!

— Kaj tamen por kio mi devas oferi la peonon?

— А все-таки зачем я должен отдавать пешку?

— Malfermiĝas linioj... — Eive povus fari ŝakon per la ĉevalo, sed faris alian movon... — Jes, pli singardan. Per la kuriero.

— Вскрываются линии... — Эйве мог объявить шах конем, но сделал другой ход... — Да, более осторожный. Слоном.

— Do, ni kontrolu...» De horo al horo ni ludis ĉiam pli certe kaj memstare. Ni komencis pli ofte rimarki erarojn, faritajn de iu en analogia pozicio. Ni serĉis kaj trovis pli fortajn daŭrigojn. La ludo riĉiĝis per pensoj kaj fortaj emocioj, komencis doni estetikan ĝuon.

— Что ж, проверим...» С каждым часом мы играли все увереннее и самостоятельнее. Стали чаще замечать просчеты, допущенные кем-то в аналогичной позиции. Искали и находили более сильные продолжения. Игра обогащалась мыслями и чувствами, начинала приносить эстетическое наслаждение.

Kion mi kutime sentis, ludante ŝakon?

Что я обычно чувствовал, играя в шахматы?

Domaĝon — se ne rimarkis bonan movon. Timon — se faris eraron kaj la kontraŭulo povus ĝin uzi. Ĝojon — se la kontraŭulo perdis ŝakpecon. Kaj ankoraŭ enuon, tedan atendon, ĝis la kontraŭulo faros movon kaj eblos denove ekpensi... Mizeraj sentoj! Mi similis blindulon, sidantan antaŭ scenejo, sur kiu elpaŝas eksterlandaj aktoroj. La blindulo ne vidas la aktorojn, kaj krome ili parolas en fremda lingvo, el kiu li scias nur kelkdek vortojn... Kaj subite la okuloj ricevas kapablon vidi ĉiun movon de la aktoroj, ĉiun ilian geston. Subite de la scenejo komencas soni la gepatra lingvo, pleniĝas per senco la intonacioj kaj la paŭzoj... Je la oka vespere ni tagmanĝis: konservaĵoj, malvarma lakto kaj io alia. Ni hastis. Nin atendis nefinita partio.

Досаду — если не заметил хорошего хода. Страх — если допустил ошибку и противник мог ее использовать. Радость — если противник «зевнул» фигуру. И еще скуку, томительное ожидание, пока противник сделает ход и можно будет снова начать думать... Убогие чувства! Я был подобен слепцу, сидящему перед сценой, на которой выступают иноземные артисты. Слепец не видит артистов, да к тому же они говорят на чужом языке, из которого он знает лишь несколько десятков слов... И вдруг глаза обретают способность видеть каждое движение артистов, каждый их жест. Вдруг со сцены начинает звучать родной язык, наполняются смыслом интонации и паузы... В восемь вечера мы пообедали: консервы, холодное молоко и еще что-то. Мы спешили. Нас ждала недоигранная партия.

Nun mi ne povas rememori, kiam komenciĝis «zono de nulaj partioj».

Сейчас я не могу вспомнить, когда началась «ничейная полоса».

Mi ne tuj komprenis, kion signifas plioftiĝintaj nulaj partioj. Ŝajnis, ili estas laŭleĝaj: ni ludas, diskutas poziciojn, vidas ĉiujn eblajn erarojn (kaj, nature, ne faras ilin), elektas la plej fortajn movojn — kaj ekde iu momento la partio iras al nula rezulto.

Я не сразу понял, что означают участвовавшие ничьи. Казалось, ничьи закономерны: мы играем, обсуждаем позиции, видим возможные ошибки (и, естественно, их не делаем), выбираем наиболее сильные ходы — и с какого-то момента партия идет к ничьей.

Prokŝin unua rimarkis la «nulan zonon» kaj proponis ludi silente. Ni rapide ludis tri partiojn. Tri nulajn partiojn.

Прокшин первым заметил «ничейную полосу» и предложил играть молча. Мы быстро разыграли три партии. Три ничьих.

— Jen kio, — diris Prokŝin, — ni provu ankoraŭ fojon. Sen paroloj. Kaj ni registru pensojn: motivojn de la movoj kaj ceteron. Ek!

— Вот что, — сказал Прокшин, — давайте-ка еще разок. Без звука. И будем записывать мысли: мотивировку ходов и тому подобное. Ринулись!

Post proksimume kvardek minutoj, kiam la partio finiĝis per paca nula rezulto, ni komparis la du vicojn de la registroj. La impreso estis perpleksa. Vortoj estis diversaj, sed pensoj, rezonoj, konkludoj — ĉio plene koincidis!

Минут через сорок, когда партия кончилась мирной ничьей, мы сравнили два ряда записей. Впечатление было ошеломляющее. Слова разные, но мысли, суждения, выводы — все полностью совпадало!

— Ŝoke, — diris Prokŝin. — Ĉu vi memoras, kion mi diris al vi? Genieco devas esti normo. En la ŝakludo tio aparte bone videblas. Ni ĉesis fari erarojn. Ĉu vi komprenas, kion tio signifas? Ni faros ĉiujn ŝakaj saĝuloj... kaj la ŝakludo ĉesos. La sola rezulto ekde nun kaj por ĉiam estos la nula.

— Потрясающе, — сказал Прокшин. — Помните, что я вам говорил? Гениальность должна быть нормой. На шахматах это особенно хорошо видно. Мы перестали делать ошибки. Вы понимаете, что это значит? Мы сделаем всех шахматными мудрецами... и шахматы прекратятся. Единственным результатом отныне и навсегда станет ничья.

Vian raportaĵon vi povas nomi «Pereo de ŝako». Nemalbone sonas, ĉu?

Ваш репортаж можно назвать «Гибель шахмат». Неплохо звучит, а?

Mi demandis:

Я спросил:

— Kial nur de ŝako?

— Почему только шахмат?

La magneta rubando.

Лента магнитофона.

«— Komprenu, Andreo Iljiĉ, simplan aferon. Ekzistas io simila al piramido. Ju pli la altas nivelo, des malpli da homoj, scipovantaj ludi sur tiu nivelo. Ĉe la fundo de la piramido estas centoj da milionoj da homoj. Kaj ĉe la pinto estas kelkdek grandmajstroj. Kaj nun la piramido rompiĝas. Ĉiuj estos preskaŭ sur sama nivelo.

«— Поймите, Андрей Ильич, простую вещь. Существует что-то вроде пирамиды. Чем выше уровень, тем меньше количество людей, умеющих играть на этом уровне. У основания пирамиды сотни миллионов людей. А вершина несколько десятков гроссмейстеров. И вот теперь пирамида ломается. Все будут почти на одном уровне.

— Kaj kio? Nu, ne ekzistos ŝako. Ĉu gravas? La ŝako pereos por scienco, kiel pereas eksperimenta hundo. La homaro transvivos tiun perdon.

— Ну и что? Ну, не будет шахмат. Подумаешь! Шахматы погибнут во имя науки, как погибает подопытная собака. Человечество переживет эту потерю.

— La mondo, eble, iĝus iom malpli riĉa sen la ŝako. Sed temas ne nur pri la ŝako.

— Мир, пожалуй, стал бы чуточку беднее без шахмат. Но не в одних шахматах дело.

La "piramida" principo de konstruo estas ĝenerala trajto de arto. De ĉiu ĝia speco.

«Пирамидный» принцип построения вообще присущ искусству. Любому его виду.

— Ekzemple, de baletoj?.. Jen kie estas la eraro! Ni supozu, ke ĉiuj homoj, uzante nian metodon, tralegos ĉion verkitan pri baletoj. Ĉu tio malhelpas al ili ĝui baletojn? Mi jam komprenis logikon de viaj rezonoj. Jes, ĉiuj specoj de arto estas "piramidaj". Sed ni enmetas en la kapojn nur scion. En la ŝako la scio egalas aŭ preskaŭ egalas al la scipovo. Sed en la baletoj, science dirante, necesas ankaŭ scipovi danci.

— Например, балеты?.. Вот где ошибка! Допустим, все люди, пользуясь нашим способом, прочитают все написанное о балете. Разве это помешает им наслаждаться балетом? Я уже понял логику ваших рассуждений. Да, все виды искусства «пирамидны». Но мы вкладываем в головы только знание. В шахматах знание равно или почти равно умению. А в балете, научно говоря, нужно еще и уметь танцевать.

— Bone, al la baletoj nenio minacas. Sed kio pri poezio?..» Prokŝin starigis la ŝakpecojn. Tio estis pozicio post la dudeknaŭa movo de la blankuloj en partio Reti — Alehin.

— Хорошо, балетам ничего не грозит. А как с поэзией?..» Прокшин расставил шахматные фигуры. Это была позиция после двадцать девятого хода белых в партии Рети — Алехин.

— Ĉu vi rekonas?

— Узнаете?

— Jes. Ĉu mi ludu anstataŭ Reti?

— Да. Сыграть за Рети?

— Vi malvenkos.

— Проиграете.

— Ni rigardos.

— Посмотрим.

En 1925 Reti malvenkis. Sed ni dum dek minutoj venis al nula partio, kvankam Prokŝin ludis, verŝajne, pli forte, ol Alehin.

В 1925 году Рети проиграл. Но мы за десять минут пришли к ничьей, хотя Прокшин сыграл, пожалуй, сильнее Алехина.

La magneta rubando.

Лента магнитофона.

«— Kaj tamen, Andreo Iljiĉ, kio pri poezio? Ni analizu... Jam estas la dua kaj duono. Ĉu vi ne volas dormi?

«— А все-таки, Андрей Ильич, как с поэзией? Давайте разберемся... Половина третьего. Вы не хотите спать?

— Ne. Do, enkapigi "ĉion pri poezio" eblas. Sed ĉu tio faros homon genia poeto, estas malfacile diri.

— Нет. Что ж, вложить в голову «все о поэзии» можно. А вот превратит ли это человека в гениального поэта, трудно сказать.

— Nun ĉiuj disputas: ĉu povos komputilo verki bonajn poemojn, se en ĝia memoro estos la tuta sperto de la poezio. Ne gravas komputilo. Sed jam homo, havante en la kapo "ĉion pri la poezio", sendube povos... Aparte en tiu okazo, kiam en la kapon estos metitaj deko aŭ dudeko da diversaj scioj.

— Сейчас спорят: сможет ли машина писать хорошие стихи, если в ее памяти будет весь опыт поэзии. Аллах с пей, с машиной. Но уж человек, имея в голове «все о поэзии», наверняка сможет... Особенно в том случае, когда в голову «вложены» полтора или два десятка разных знаний.

— Gravas ne nur la scioj, sed ankaŭ sentoj. Scipovo vidi kaj aŭdi. En la koron devas bati cindro de Klaas... — Bone. Ne ĉiuj iĝos geniaj poetoj. Sed probable de apero de geniuloj abrupte altiĝos. Kun tio vi ja konsentas? Estos, ekzemple, miliono da geniaj poetoj. Ĉu malmulte? Miliono da geniaj poetoj, centoj da milionoj da geniaj ŝakistoj. La piramido aŭ detruigās tute, plene, aŭ malaltiĝas, platiĝas. Praktike ne estas grava diferenco. Nia eksperimento modelis varmecan morton de la Universo... Alkemiistoj, se ili estus elpensintaj metodon ricevi oron, simple senvalorigus tiun metalon. Kaj ĉi tie senvaloriĝas intelekto, talento, genio... Ni supozu, ke la aparato donas ne sciojn, sed belecon. Premu butonon kaj momente iĝu tia, kia vi deziras. Vera beleco raras, ĝi estas tro malmulta. Ni rememoru almenaŭ Trojan militon, komenciĝintan pro Helena.

— Aŭ pro manko de intelekto... — Nu, pro saĝuloj ankoraŭ neniuj militis.

— Mi ja diras — mankis intelekto.

— Bone, iam ni speciale parolos pri kaŭzoj de la Troja milito... Nun gravas alio. Ni supozu, ke estas kreita "generatoro" de beleco. Ĉu vi imagas, kio okazos? Post ioma tempo beleco iĝos normo. Ĉiuj estos similaj.

Pli precize — aperos tipa beleco. Kvincent milionoj da absolute precizaj kopioj de aktorino N. Tricent milionoj da ĝemeloj de aktoro M. Kaj tiel plu. La beleco simple ĉesos esti rimarkata, ĉesos doni ĝojon.

— Важны не только знания, но и взгляды, чувства. Умение видеть и слышать мир. В сердце должен стучать пепел Клааса... — Хорошо. Пусть не все станут гениальными поэтами. Но вероятность появления гениев резко увеличится. С этим-то вы согласны? Будет, скажем, миллион гениальных поэтов. Разве мало? Миллион гениальных поэтов, сотни миллионов гениальных шахматистов. Пирамида либо разрушается совсем, нацело, либо оседает, сплющивается. Практически особой разницы нет. Наш эксперимент смоделировал тепловую смерть Вселенной... Алхимики, придумай они способ получения золота, просто обесценили бы этот металл. А тут обесцениваются ум, талант, гений... Допустим, аппарат дает не знания, а красоту. Нажал кнопку и мгновенно стал таким, как хочешь. Настоящая красота редка, ее слишком мало. Вспомним хотя бы Троянскую войну, начавшуюся из-за Елены.

— Или из-за недостатка ума... — Ну, из-за мудрецов еще никто не воевал.

— Я же говорю: не хватало ума.

— Ладно, когда-нибудь мы специально поговорим о причинах Троянской войны. Сейчас важно другое. Предположим, создан «генератор красоты». Представляете, что произойдет? Через какое-то время красота станет нормой. Все будут на одно лицо.

Точнее — появится типовая красота. Пятьсот миллионов абсолютно точных копий киноактрисы Н. Триста миллионов двойников актера М. И так далее. Красота просто перестанет замечаться, перестанет приносить радость.

— Rezultas, ke min sendis satano mem.

Eksterordinara kaj plenrajta ambasadoro de la infero, sendita kun ordono detrui la grandan principon de piramido... Ĉu vi ne komprenas, ke ekrego super intelekta energio estas neevitebla etapo en evoluo de la homaro? Verŝajne vi vere ne komprenas. Mi jam renkontis tion. Potenca koncepto de "preskaŭ samaj": homoj ankaŭ en la estonteco restos "preskaŭ samaj", nur iomete pli bonaj. La sama suno, sed sen makuloj... La filozofio de kemia purigejo. Verŝajne, pitekantropoj svenus, se oni dirus al ili, ke eblas detrui la grandan piramidon de fizika forto de homo. "Kio!" — ekkrius la pitekantropoj... — Ili ja svenis. Kiel ili povas ekkrii?

— Ne alkroĉiĝu. Ili ekkrius post la sveno. "Kio, —

ekkrius la pitekantropoj, rekonsciiĝinte, — kio do rezultas?! Senvaloriĝas la forto de homo. Kiel eblas?!"

— Kaj batos la noviganton per bastonego.

Por, vidu, li ne rompu la piramidon... Mi demandas: kio estas revolucio — socia, scienca, ajna — se ne detruo de piramido?

— Mi respondas: vi ĉion miksis. Ekzistas ja bonaj piramidoj. Ekzemple, en poezio, ni jam parolis pri tio. Kio koncernas la pitekantropojn... La piramidon de fizika forto eblas anstataŭigi per piramido de intelekto. Sed per kio vi proponas anstataŭigi la piramidon de intelekto — la plej lastan el ĉiuj eblaj piramidoj?

— Nun vere ĉio estas miksitaj. Ni revenu al la nedisputebla. Mi volas, ke vi vidu la ĉefan: la homoj nepre "liberigos" (vi ja komprenas pri kio mi parolas) la intelektan energion. Revolucio ĉi tie neeviteblas. Samkiel en energetiko.

Vi rezonadas — ĉu tio estos bona aŭ malbona... Antaŭ ĉio — tio neeviteblas!

Ŝanĝante la eldiron de Voltero, eblas diri: se mia maŝino ne ekzistus, ĝin necesus elpensi. Ĉu ne?

— Получается, что я командирован непосредственно сатаной. Чрезвычайный и полномочный посол ада, прибывший с заданием разрушить великий принцип пирамиды... Неужели вы не понимаете, что овладение умственной энергией неизбежный этап в развитии человечества? Наверно, и в самом деле не «понимаете». Я уже с этим встречался. Могушая концепция "почти таких же": люди и в будущем останутся "почти такими же", только чуть лучше. То же солнышко, но без пятен... Философия химчистки. Вероятно, питекантропы упали бы в обморок, если бы им сказали, что можно разрушить великую пирамиду физической силы человека. "Позвольте!" — вскричали бы питекантропы... — Они же упали в обморок. Как они могут вскричать?

— Не придирайтесь. Они вскричали бы после обморока. «Позвольте, вскричали бы питекантропы, придя в себя, — что же это получается?! Обесценивается сила человека. Как можно!» И — трах новатора дубинкой. Чтоб, значит, не нарушал пирамиду... Я спрашиваю: что есть революция социальная, научная, любая, — как не разрушение пирамиды?

— Отвечаю: вы смешали все в одну кучу. Бывают и хорошие пирамиды. Например, в поэзии, мы об этом уже говорили. Что же касается питекантропов... Пирамиду физической силы можно заменить пирамидой ума. А чем прикажете заменить пирамиду ума — наипоследнюю из всех возможных пирамид?

— Теперь действительно все смешано в кучу. Давайте вернемся к бесспорному. Я хочу, чтобы вы увидели главное: люди непременно «высвободят» (вы понимаете, о чем я говорю) умственную энергию. Революция здесь неизбежна. Как в энергетике.

Вы рассуждаете — хорошо это будет или плохо... Прежде всего — это неизбежно!

Перефразируя Вольтера, можно сказать: если бы моей машины не было, ее следовало бы выдумать. Не так ли?

— Intelektala energio... Ekzistas limo por evoluo de energetiko sur la Tero. Kapaciton de energetikaj instalaĵoj ne eblas senlime pligrandigi: trovarmiĝos la atmosfero.

— Умственная энергия... Есть предел развитию энергетики на Земле. Мощность энергетических установок нельзя безгранично увеличивать: перегреется атмосфера.

Se ĉiuj iĝos geniuloj, ankaŭ estos iom tro varme, ĉu?

Если все станут гениями, тоже будет жарковато, а?

— El vidpunkto de pitekantropo, hodiaŭ sur la Tero regas nekredebla intelekta varmego.

— С точки зрения питекантропа, сегодня на Земле невероятная умственная жара.

Plenaj tropikoj... Alvorte, estas bona titolo "Plenaj tropikoj". Ĉu konvenos?

Сплошные тропики. Кстати, хороший заголовок: «Сплошные тропики». Подойдет?

— Ne. Sed tamen: kiel vi imagas socion, konsistantan el geniuloj?

— Нет. Но все-таки: как вы представляете себе общество, состоящее из гениев?

— Ja ili nur por ni estos geniuloj. Kaj al si mem ili ŝajnos normalaj uloj... Certe, se paroli serioze, la intelekto devas ricevi principe aliajn trajtojn. Ĝuste en tio estas ĉefa aparteco de estontaj homoj. Komprenu: tute novaj kvalitoj de la intelekto. Estas malfacile klarigi, mi ankoraŭ ne formulis la penson... Ni prenu, ekzemple, matematikan pensadon. Donu al moderna matematikisto taskon — li komencos kalkuli, farante en la kapo aŭ sur papero certajn operaciojn. Sed li povus senti pretan respondon... Nu, jen al vi analogio. Mikso de flava kaj blua lumoj perceptiĝas kiel verda lumoj. Ni eĉ ne pensis, ke tio estas operacioj de adicio kaj divido. Ondolongo de la flava lumoj estas kvarcent okdek milimikronoj. De la blua — kvincent okdek. Se adicii kaj dividi, rezultos kvincent tridek milimikronoj. Ondolongo de la verda lumoj. La cerbo faras tion momente: ni simple vidas la verdan lumon. Ni vidas pretan respondon... Intuicio, inspiro — ĉiuj ĉi atribuaĵoj de genieco estas kovritaj per densa nebulo. Sed Napoleono diris: "Inspiro estas rapide farita kalkulo". Komprenu, kalkulo, farita tiom rapide, ke ĉesas esti rimarkata. Videblas nur la respondo, kaj ni parolas pri inspiro, diveno... La memoro estas ĉefe akumulilo de informo. Sed necesas, ke ĝi iĝu reakciilo. La scioj devas per si mem kuniĝi en la memoro, tralaboriĝi. Nun ni devas igi la cerbon labori. Necesas, ke ĝi laboru mem. Pardonu nesciencan analogion: kiel stomako. Ĝuste en tiu direkto iras la evoluo de la pensado. Sed malrapide, aĥ kiel malrapide...» Je la kvara nokte Prokŝin deklaris «paŭzon por nutrado». Kunpreninte kukojn kaj kolbasojn (aliaj nutraĵoj ne troviĝis), ni eliris sur la ferdekon.

Dum lastaj tagoj la sorto definitive bonvolemas al mi: ni ekvidis fosforeskantan maron.

Estis tre mallume. Nigra, senstela ĉielo, nigra bordo, divenebla laŭ maloftaj lumoj. En la maro moviĝis blanketaj strioj. Komence ili apenaŭ videblis; mi ne tuj komprenis, ke tio estas lumoj de la maro. Poste, kvazaŭ laŭ komando, la strioj komencis heliĝi.

— Это только для нас они будут гениями. А себе они будут казаться обычными ребятами... Конечно, если говорить серьезно, ум должен приобрести принципиально иные свойства. Именно в этом главная особенность людей будущего. Понимаете: совершенно новые качества ума. Трудно объяснить, я только нащупываю эту мысль... Допустим, математическое мышление. Дайте современному математику задачу — он начнет вычислять, проделывая в уме или на бумаге определенные операции. А ведь можно почувствовать готовый ответ... Ну, вот вам аналогия. Смесь желтого света и синего воспринимается как зеленый свет. Мы даже не думаем, что это операция сложения и деления. Длина волны желтого света четыреста восемьдесят миллимикрон. Синего — пятьсот восемьдесят. Сложить и разделить — пятьсот тридцать миллимикрон. Длина волны зеленого света. Мозг делает это мгновенно: мы просто видим зеленый свет. Видим готовый ответ... Интуиция, вдохновение, осенение — все эти атрибуты гениальности покрыты основательным туманом. Но Наполеон говорил: вдохновение — это быстро сделанный расчет. Понимаете, расчет, сделанный настолько быстро, что перестает замечаться. Виден только ответ, и мы говорим о вдохновении, догадке... Память в основном аккумулятор информации. А надо, чтобы она стала реактором. Знания должны сами собой «стыковаться» в памяти, перерабатываться. Сейчас приходится заставлять мозг работать. Надо, чтобы он работал сам. Простите за ненаучную аналогию: как желудок. В этом направлении и идет эволюция мышления. Но медленно, ах как медленно...» В четвертом часу ночи Прокшин объявил «перерыв на харчи». Прихватив печенье и колбасу (других харчей не оказалось), мы вышли на палубу.

В последние дни судьба определенно балует меня: мы увидели светящееся море.

Было очень темно. Черное, беззвездное небо, черный берег, угадывающийся по редким огням. В море двигались беловатые полосы. Вначале они были едва видны; я не сразу понял, что это свет моря. Потом, словно по команде, полосы стали разгораться.

Ni transiris al la poŭpo kaj silente observis ludon de lumo. Dum dek kvin — dudek minutoj la maro lumis plej hele. Sparkantaj pintoj de ondoj iris al bordolinio, ellasante striojn de blua fajro.

Мы перешли на корму и молча следили за игрой света.

Минут пятнадцать-двадцать море светилось «в полный накал». Искрящиеся гребни волн шли к береговой линии, теперь уже ясно видимой. Волны налетали на камни, высекая струи голубого огня.

Apudbordaj rokoj estis ĉirkaŭitaj de seninterrompa fajra rando.

Прибрежные скалы были опоясаны сплошной огненной кромкой.

Ĉie estis moviĝanta lumo: vagaj senbrilaj strioj, helaj bluaj makuloj, fluoj de blankaj sparkoj... Prokŝin volis ĉerpi la lumantan akvon, sed mi malkonsilis al li.

Везде был движущийся свет: блуждающие матовые полосы, яркие голубые пятна, потоки белых искр... Прокшин хотел зачерпнуть светящуюся воду, я его отговорил.

Por kio enigardi farbojn, per kiuj estas pentrita la bildo... Kun bruo alflugis vento, la maro por momento eksparkis, poste la lumo rapide malheliĝis, estingiĝis.

Что толку рассматривать краски, которыми написана картина... С шумом налетел ветер, море на мгновение заискрилось, потом свет быстро потускнел, погас.

Mi ne volis foriri de la ferdeko. Kaj mi rakontis al Prokŝin pri unu homo el la «brila naŭopo».

Не хотелось уходить с палубы. И я рассказал Прокшину об одном человеке из «великолепной девятки».

Instruisto de matematiko en teknika lernejo, jam neĵuna, tre trankvila kaj modesta, li estis absorbita de scienco tiel, kiel aliaj estas absorbitaj de kolektado de poŝtmarkoj kaj alumetaĵoj etikedoj. En lian kapon eĉ ne venis ideo publikigi sian malkovron. Mi ne ĉion komprenis en liaj kalkuloj, ili estis tro komplikaj por mi, sed la esenco de la afero ne vokas dubojn.

Преподаватель математики в техникуме, уже немолодой, очень спокойный и скромный, он увлекался наукой так, как другие увлекаются коллекционированием марок и спичечных этикеток. Ему и в голову не приходило опубликовать свое открытие. Я не все понял в его расчетах, они для меня слишком сложны, но суть дела не вызывает сомнений.

En oceanoj ekzistas tiel nomataj sonaj kanaloj. Rezulte de bizara kombino de temperaturo, saleco kaj premo formiĝas natura «interparola tubo» longa je miloj da kilometroj. Sono iras laŭ tiu «tubo», preskaŭ ne fadante. Sufiĉas, ekzemple, eksplodi kilogramon da tolueno ĉe Havajaj insuloj, por aŭdi bruon de la eksplodo ĉe alia fino de la sona kanalo — ĉe bordoj de Kalifornio.

В океанах существуют так называемые звуковые каналы. В результате причудливого сочетания температуры, солености и давления образуется естественная «переговорная труба» длиной в тысячи километров. Звук идет по этой «трубе», почти не затухая. Достаточно, например, взорвать килограмм тола у Гавайских островов, чтобы услышать шум взрыва на другом конце звукового канала — у берегов Калифорнии.

La instruisto de matematiko venis al konkludo, ke ankaŭ en tera krusto devas ekzisti similaj kanaloj. Aperis demando: kio okazos, se ĉe eniro de tia kanalo eksplodi ne kilogramon da tolueno, sed milojn da tunoj da fortega eksplodaĵo.

Преподаватель математики пришел к выводу, что и в земной коре должны быть подобные каналы. Возник вопрос: что произойдет, если у входа в такой канал взорвать не килограмм тола, а тысячи тонн сильнейшей взрывчатки?

Memkompreneble, ekzistas vico de limigoj, sed foje eksplodo en punkto A signifas tertremon en punkto B. Tiun parton de kalkuloj mi ja komprenis. Ruzaĵo estas en tio, ke eliro de energio devas esti pli ol la eniro: la eksplodo liberigas energion de la terkrusto. El tio sekvas eblo preventi tertremojn, regi kreon de montoj, principe alia maniero transdoni energion distance. Unuvorte, fundamento de ankoraŭ ne ekzistanta scienco pri regado de la planedo. Kaj ĉio ĉi estas eksponita en maldika lerneja kajero, proze ĉirkaŭkovrita per griza papero.

Разумеется, существует ряд ограничений, но иногда взрыв в пункте А означает землетрясение в пункте Б. Уже эту часть расчетов я понял. Хитрость в том, что выход энергии больше входа: взрыв высвобождает энергию земной коры. Отсюда возможность предотвращения землетрясений, управления горообразованием, принципиально новый способ передачи энергий на расстояние. Словом, фундамент еще не существующей науки об управлении планетой. И все это изложено в школьной тетрадке, прозаично обернутой сероватой бумагой.

— Mi esperas, sekvos la konkludo? — diris Prokŝin.
— En tiu senco, ke eksplodo en punkto A foje signifas tertremon en punkto B. Ĉu ne?

— Надеюсь, воспоследует мораль? — сказал Прокшин. — В том смысле, что взрыв в пункте А иногда означает землетрясение в пункте Б. Не так ли?

Mi demandis, kial li ne permesis viziti la ŝipon al la venintaj aktoroj.

Я спросил, почему он не пустил на корабль приезжих артистов.

Prokŝin ekridis:

Прокшин рассмеялся:

— Ja vi konsekvence defendas arton. Al veraj aktoroj mi permesus. Sed tio estis fuŝuloj. Ilin en la sekva tago oni entute elpelis. Afable elpelis: sidigis en aŭtobuson, pardonpetis... Jen tipa ekzemplo de malmulta disvastiĝo de sciencaj scioj. Kion farus homoj, posedantaj la tutan saĝon de la mondo? Ili rememorus, ke arto postulas oferojn. Tiun tezon oni kutime malĝuste interpretas. Atentu: postulas oferojn, sed ne memoferon. Do kial ne oferi la fuŝulojn?

— А вы последовательно защищаете искусство... Артистов я бы пустил. Но это были халтурщики. Понимаете, чистокровные халтурщики. Их здесь на следующий день вообще выпроводили. Культурненько выпроводили: усадили в автобус, извинились... Типичный пример слабого распространения научных знаний. Что сделали бы люди, преисполненные всей премудрости мира? Они вспомнили бы, что искусство требует жертв. Этот тезис обычно неправильно истолковывают. Обратите внимание: требует жертв, а не самопожертвования. Так почему бы не принести в жертву халтурщиков?

Bone, plumoj kaj peĉo estas barbareco. Ja ni vivas en la jarcento de kemio. Sed se preni gluilon BF kaj... Li frande priskribas ĉi tiun proceduron. Do kiajn vestojn tamen portis piratoj?

Хорошо, смола и перья — это варварство. Все-таки мы живем в век химии. Но если взять клей БФ и... Он со вкусом описывает эту процедуру. Так что же все-таки носили пираты?

— ... Ne, nu kia ĉi tie estas pirateco? Kaj entute mi ne kulpas. Kulpas miaj gepatroj.

...— Что вы, какое же тут пиратство? И вообще я не виноват. Это все папа и мама.

Ili estis ĵurnalistoj. Kaj simile al vi konstante turniĝas en serĉado de io nova. Ili simple ne havis tempon dece eduki min. Ili tion komprenis kaj trovis eliron.

Они у меня журналисты. И вроде вас постоянно циркулируют в поисках нового. У них просто не было времени прилично меня воспитать. Они это понимали и нашли выход.

Ili lasis min al zorgoj de la najbaro, eksa fizikisto. Admirinda ideo! Tio estis kaduka maljunulo; mi legis al li medicinan enciklopedion, kuris laŭ homeopatiaj apotekoj, kuiris diversajn pociojn... La maljunulo insultis medicinon kaj Einstein-on. Foje mi timis lin. Li pasadis laŭ la ĉambro — nudpieda, hirta, — skuis per suprentiritaj pugnoj kaj per trumpeta voĉo de biblia profeto skoldis fizikon de la dudeka jarcento. «La malnova fiziko, — kriis la maljunulo, — estis proksima al kreo de plenfinita mondobildo, ne endis deflankiĝi de tiu vojo, ne endis fari nedefinitecon principo...» Li minace kridemandis: «Kia senco estas en esploro de la naturo, se la nova fiziko opinias tiun procezon senfina?» Mi ne povis respondi, silentis, kaj tiam li komencis disputi kun Petro Nikolajeviĉ, riproĉante pri io Oreston Daniloviĉ-on kaj skoldis iun Paŭĉjon... Poste mi komprenis, ke Petro Nikolajeviĉ estas Lebedev, Oresto Daniloviĉ estas Hvolson, kaj Paŭĉjo — Paŭlo Sigizmundoviĉ Erenfest... Homo volas scii, sed la naturo estas senfina, la procezo de ekkono ne havas limojn, ne eblas unufoje kaj por ĉiam kompreni la mondon kaj meti la punkton. Por ni tio estas natura, sed la maljunulo travivis fiaskon de esperoj, kiujn la scienco havis dum jarmiloj. Li ne volis, ne povis paciĝi kun la penso, ke la mondo estas neelĉerpebla kaj anstataŭ ĉiu solvita enigmo ĉiam aperos dek novaj. Foje mi demandis en homeopatia apoteko, ĉu ne ekzistas rimedoj por pensi miloble pli rapide... «Ha, ja vi deziras rimedon kontraŭ stulteco! — miris la farmaciisto. — Pripensu, knabo, kiu venos aĉeti rimedon kontraŭ stulteco? Ja tie ĉi, ĉe la tablo, mi ĉiutage aŭdas plendojn: malbonas koro, doloras artikoj, ne sufiĉas stomaksuko... Al homo ĉio ne sufiĉas, sed nur pri nesufiĉo de intelekto neniuj plendas. Ne, knabo, rimedo kontraŭ stulteco estas ne komerco, sed pura bankroto. Prenu bonbonon.

Tio estas tre bongusta bonbono...» Interalie, mi konservis ĉirkaŭkovraĵon de tiu bonbono. Mi povas montri, ĉu vi deziras? Kaj vi nomos vian raportaĵon «Pura bankroto». Kiel?

Mi pensis: ja Prokŝin vere ne estas pirato. Li estas Don-Kiĥoto, atakanta muelilon!

Nu, certe, li volas tuj ĉion solvi, tuj fari ĉiujn saĝaj kaj feliĉaj.

Поручили меня соседу, отставному физику. Потрясающая идея! Это был глубокий старик; я читал ему медицинскую энциклопедию, бегал по гомеопатическим аптекам, варил всякие снадобья... (Старик ругал медицину и Эйнштейна. Временами мне становилось страшно. Он ходил по комнате — босой, лохматый, — тряс воздетыми вверх кулаками и трубным голосом библейского пророка громил физику двадцатого столетия. Старая физика, кричал старик, была близка к созданию законченной картины мира, не следовало сворачивать с этого пути, нельзя было возводить неопределенность в принцип... Он грозно вопрошал: какой смысл в изучении природы, если новая физика считает этот процесс бесконечным? Я не мог ответить, молчал, и тогда он начинал спорить с Петром Николаевичем, укорял в чем-то Ореста Даниловича и в дым ругал какого-то Пашку... Позже я понял, что Петр Николаевич — это Лебедев, Орест Данилович — это Хвольсон, а Пашка Павел Сигизмундович Эренфест... Человек хочет знать, но природа бесконечна, процесс познания нет границ, нельзя раз и навсегда понять мир и поставить точку. Для нас это естественно, а старик переживал крушение надежд, которые наука питала на протяжении тысячелетий. Он не хотел, не мог примириться с мыслью, что мир неисчерпаем и вместо каждой решенной загадки всегда будут возникать десять новых. Однажды я спросил в гомеопатической аптеке, нет ли средства, чтобы думать в сто или в тысячу раз быстрее... «Ха, ты же хочешь средство против глупости! — удивился провизор. — Подумай, мальчик, кто придет покупать средство против глупости? Вот здесь, за прилавком, я каждый день слышу жалобы: плохо с сердцем, ноют суставы, мало желудочного сока... Человеку не хватает всего, и только на недостаток ума еще никто не жаловался. Нет, мальчик, средство против глупости — не коммерция, а чистое разорение. Возьми конфетку.

Очень вкусная конфетка...» Между прочим, у меня сохранилась обертка от этой конфеты. Нет, в самом деле, я не выдумываю. Хотите, покажу? И вы назовете свой репортаж «Чистое разорение». Как?

Я подумал: а ведь Прокшин и в самом деле не пират. Это Дон-Кихот, атакующий мельницу!

Ну конечно, он хочет сразу все решить, сразу сделать всех умными и счастливыми.

La rezonoj pri principe novaj instrumendoj — tio estas supraĵo.

Рассуждения о принципиально новых средствах обучения — это так, на поверхности.

Sed en la profundo de la animo estas vera centprocenta donkijhoteco.

А в глубине души — настоящее стопроцентное донкихотство.

— Iagrade vi pravas, — sen rido diras Prokŝin. — Almenaŭ, je tri kvaronoj. Kio necesas por donkijhoteco? Necesas Sanĉo Pansa. Li ekzistas. Necesas kaduka magra ĉevalaĉo — ni havas la malnovan ŝipon. Finfine, necesas muelilo... Do, ĉu vi vere opinias tion muelilo? — Nun li parolis tute serioze. — Nu, tiam gardu vin! Tuj de viaj piramidaj argumentoj restos nur sola fumo... La magneta rubando.

— В какой-то мере вы правы, — без смеха говорит Прокшин. — По крайней мере, на три четверти. Что нужно для донкихотства? Нужен Санчо Панса. Он есть. Нужна старая и тощая лошадь — у нас есть старый корабль. Наконец, нужна мельница... Так вы и в самом деле считаете это мельницей? — Теперь он говорит вполне серьезно. — Ну, тогда держитесь! Сейчас от ваших пирамидных доводов останется один дым... Лента магнитофона.

«— Vi parolis pri la varmeca morto de la Universo. En tiu senco, ke, se ekzistas nur unu nivelo, mankas movado. Jes, tiel. Sed nur en fermita, finia sistemo. Sed ekkono estas malfinia procezo. Jes, ni rompos la piramidon. Sed ĉu tio estas la fino?

«— Вы говорили о тепловой смерти Вселенной. В том смысле, что при наличии одного уровня нет движения. Да, так. Однако только в замкнутой, конечной системе. А познание-процесс бесконечный. Да, мы ломаем пирамиду. Но разве это конец?

Male, tio estas komenco de nova ciklo. Ĉu vi komprenas? Ni venigis ĉiujn sur la grandmajstran nivelon. Ĉiuj leviĝis al la pinto. Kaj jen komenciĝas konstruado de nova piramido.

Напротив, начало нового цикла. Понимаете? Мы вывели всех на гроссмейстерский уровень. Все поднялись до вершины. И вот начинается сооружение новой пирамиды.

La fundo de tiu piramido estos sur tiu nivelo, kie estis la pinto de la malnova piramido. Kaj la nova pinto leviĝos super nuboj. Ĉu vi komprenas? Poste ni rompos tiun novan piramidon. Levos ĉiujn sur nivelon de ĝia pinto — kaj komencos konstrui sekvan piramidon. Tegmento, plafono ne ekzistas!

Основание этой новой пирамиды будет на том уровне, где была вершина старой пирамиды. А новая вершина уйдет за облака. Понятно? Потом мы ломаем эту новую пирамиду. Поднимем всех на уровень ее вершины — и начнем строить следующую пирамиду. Крыши, потолка нет!

Iam ekzistis piramido de riĉeco, nobeleco, potenco. Por konstrui socialismon, necesis rompi tiun piramidon. Lenin diris, ke necesas ĉiun kuiristinon instrui regi la ŝtaton. Jen al vi la penso, eksplodanta piramidojn! Tiutempe ĝi ŝajnis multe pli fantastika, ol aserto, ke ĉiu fizikisto povas pensi sur nivelo de Einstein... Nun ni eniras en komunismon. Eniras kun piramido de intelekta malegaleco. Dum la komunismo la piramido de intelekta malegaleco estos detruita. «De ĉiu laŭ kapabloj, al ĉiu laŭ bezonoj». Sed ĉu ne iĝos en estonteco la plej ĉefa kaj plej grava bezono — ricevi pli da kapabloj?

Когда-то существовала пирамида богатства, знатности, власти. Чтобы построить социализм, надо было сломать эту пирамиду. Ленин говорил, что необходимо каждую кухарку научить управлять государством. Вот вам мысль, взрывающая пирамиды! В то время она казалась куда более фантастичной, чем утверждение, что каждый физик может мыслить на уровне Эйнштейна... Теперь мы вступаем в коммунизм. Вступаем с пирамидой умственного неравенства. При коммунизме пирамида умственного неравенства будет разрушена. «От каждого по способностям, каждому по потребностям». Но разве не станет в будущем самой главной и первой потребностью получить больше способностей?

Kio estas bezono? Nutraĵo, vesto, loĝejo... Miloĵ da diversaj aferoj. Sed la ĉefa afero estas intelekto. Kio donas pli da ĝuo — ĉu bona aŭto aŭ bona intelekto?

Что такое потребность? Пища, одежда, кров... Тысячи разных вещей. Но главная вещь — ум. Что приносит больше наслаждения — хороший автомобиль или хороший ум?..

Do kial aŭto estas bezono, sed intelekto — ne?!

Так почему автомобиль — это потребность, а ум — нет?!

Mi asertas: evoluigo de intelekto kaj kapabloj estas la plej grava bezono de homo.

Утверждаю: развитие ума и способностей — самая важная потребность человека.

Komenciĝas epoko de novaj piramidoj. Ne rigidiĝintaj por jarmiloj ŝtonaj tombejoj, sed vivaj piramidoj de scio. Ili estos detruigantaj kaj reapertantaj denove — ĉiu sur pli alta nivelo...» Matene Andreo Iljiĉ kondukis min al aŭtobusa haltejo. Ni silente iris laŭ malvastaj stratoj laŭlonge de senfinaj verdaj bariloj.

Начинается эпоха новых пирамид. Не застывших на тысячелетия каменных гробниц, а живых пирамид знания. Они будут разрушаться и возникать вновь каждая на более высоком уровне...» Утром Андрей Ильич проводил меня к автобусной остановке. Мы молча шли по узким улицам вдоль бесконечных зеленых заборов.

Mi laciĝis, kaj ne emis disputi. Kiel ofte okazas, en disputo naskiĝas ne vero, sed kompreno de komplikeco de la problemo. Jen ŝako. Ĉiuj iĝis grandmajstroj, kaj komenciĝas konstruado de nova piramido... Sed nulaj partioj? Ja en la ŝakludo simple ne eblas konstrui novan piramidon! Ĉi tie estas limo, kaj fino.

Я устал, спорить не хотелось. Как часто бывает, в споре родилась не истина, а понимание сложности проблемы. Вот шахматы. Все стали гроссмейстерами, и началось сооружение новой пирамиды... А ничьи? Да ведь в шахматах просто не удастся построить новую пирамиду! Тут есть предел, и все.

Tamen, ekzistas demandoj pli komplikaj. Kiel ŝanĝiĝos rilatoj inter homoj, kiam ne ekzistos la «интеллекта пирамида»? Kien direktos sin kolosa kaj rapide kreskanta lavango de intelekta energio? En kia grado esti pli saĝa signifas esti pli feliĉa?

Впрочем, существуют вопросы посложнее. Как изменятся отношения людей, когда не будет «умственной пирамиды»? Куда направится колоссальная и быстро возрастающая лавина умственной энергии? В какой мере быть умнее значит быть счастливее?

Mi pensis: al Einstein, kreinta novan piramidon, estis ne pli facile, ol al la eksa fizikisto, pri kiu parolis Prokŝin. Entute, tio estas malfacila laboro — esti homo sapiens, homo intelekta... — Mi envias, — diris Prokŝin. — Aŭtobuso, avio — kaj vi estos en Moskvo. Sed mi post semajno devas veni al la ŝipo, al la loko de servo. Do, ni renkontiĝos antaŭ la novjara festo.

Я подумал: Эйнштейну, создавшему новую пирамиду, было не легче, чем отставному физику, о котором говорил Прокшин. Вообще тяжелая это работа быть хомо сапиенсом, человеком разумным... — Завидую, — сказал Прокшин. — Автобус, самолет и Москва. А мне через неделю надлежит явиться на корабль. По месту службы. Что ж, встретимся к новому году.

Ni kontrolu niajn grandmajstrajn kapablojn... Kaj ek al sturmo de la muelilo. Alvorte, tie, en la magnetofono, estas iuj rezonoj pri tiu sturmo. Dum vi razis vin, mi eldiris vicon de valoraj pensoj. Se dum la vojaĝo vi havos tempon — aŭskultu. Nu, feliĉon!..

Проверим свои гроссмейстерские возможности... И ринемся на штурм мельницы. Кстати, там, в магнитофоне, есть кое-какие соображения об этом штурме. Пока вы брились, я высказал ряд ценных мыслей. В дороге будет время — послушайте. Ну, счастливо!..

La aŭtobuso, peze ronkante, longe leviĝis laŭ kruta monta vojo. Mi rigardis malsupren — al humidaj pro roso tegolaj tegmentoj, al la maro, laŭ kiu per glataj vicoj, ĉenoj iris ondoj. Dum tiuj tagoj mi ne sukcesis rigardi la urbeton. La sola enskribo en la notlibreto: «Vizaĝo de la urbeto estas dense vualita per pendigitaj sur la bordo fiŝistaj retoj». Sensencaĵo! En lumo de hela penso ĉio alia por mi simple malaperas, kiel steloj tage. Probable ĝuste tial mi ne iĝis verkisto.

Автобус, тяжело пофыркивая, долго поднимался по крутой горной дороге. Я смотрел вниз — на влажные от росы черепичные крыши, на море, по которому ровными белыми цепями шли волны. За эти дни я так и не разглядел городка. Единственная запись в блокноте: «Лицо городка скрыто густой вуалью развешанных на берегу рыбацких сетей». Чепуха! При свете яркой мысли все остальное для меня просто исчезает, как звезды днем. Вероятно, поэтому я и не стал писателем.

La magneta rubando.

Лента магнитофона.

«— Al la demando pri Don-Kihota sturmo de ventmulelilo.

«— К вопросу о штурме Дон-Кихотом ветряной мельницы.

Bataloj, kiujn oni opiniis la plej grandaj, jam delonge ĉesis influi la historion.

Битвы, которые считались величайшими, давно перестали влиять на историю.

Oktaviano Aŭgusto venkis floton de Antonio apud Akciumo; kiom da jaroj sentiĝis rezultoj de tiu batalo? Cervantes perdis manon en batalo apud Lepanto. Ĉu vi bone memoras, kiu kontraŭ kiu batalis kaj per kio finiĝis la batalo?..

Октавиан Август разбил флот Антония при Акциуме; сколько лет ощущались результаты этой битвы? Сервантес потерял руку в бою под Лепанто. Вы хорошо помните, кто с кем там сражался и чем кончилось сражение?..

Kaj Don-Kihoto ankaŭ nun helpas al sturmantoj de neeblo. En ĉiu venko estas ono de lia partopreno. Praktika rezulto sentiĝos ankoraŭ longe... Mi asertas: la eksturmo de Don-Kihoto al la ventmuelilo estas unu el la plej rezultodonaj bataloj en la historio de la homaro...»

А Дон-Кихот и сегодня помогает штурмующим невозможное. В каждой победе есть доля его участия. Практическая отдача будет ощущаться еще долго... Утверждаю: наскок Дон-Кихота на ветряную мельницу — одно из самых результативных сражений в истории человечества...»